

I 405.177

В. І. Масляк
(Залужки).

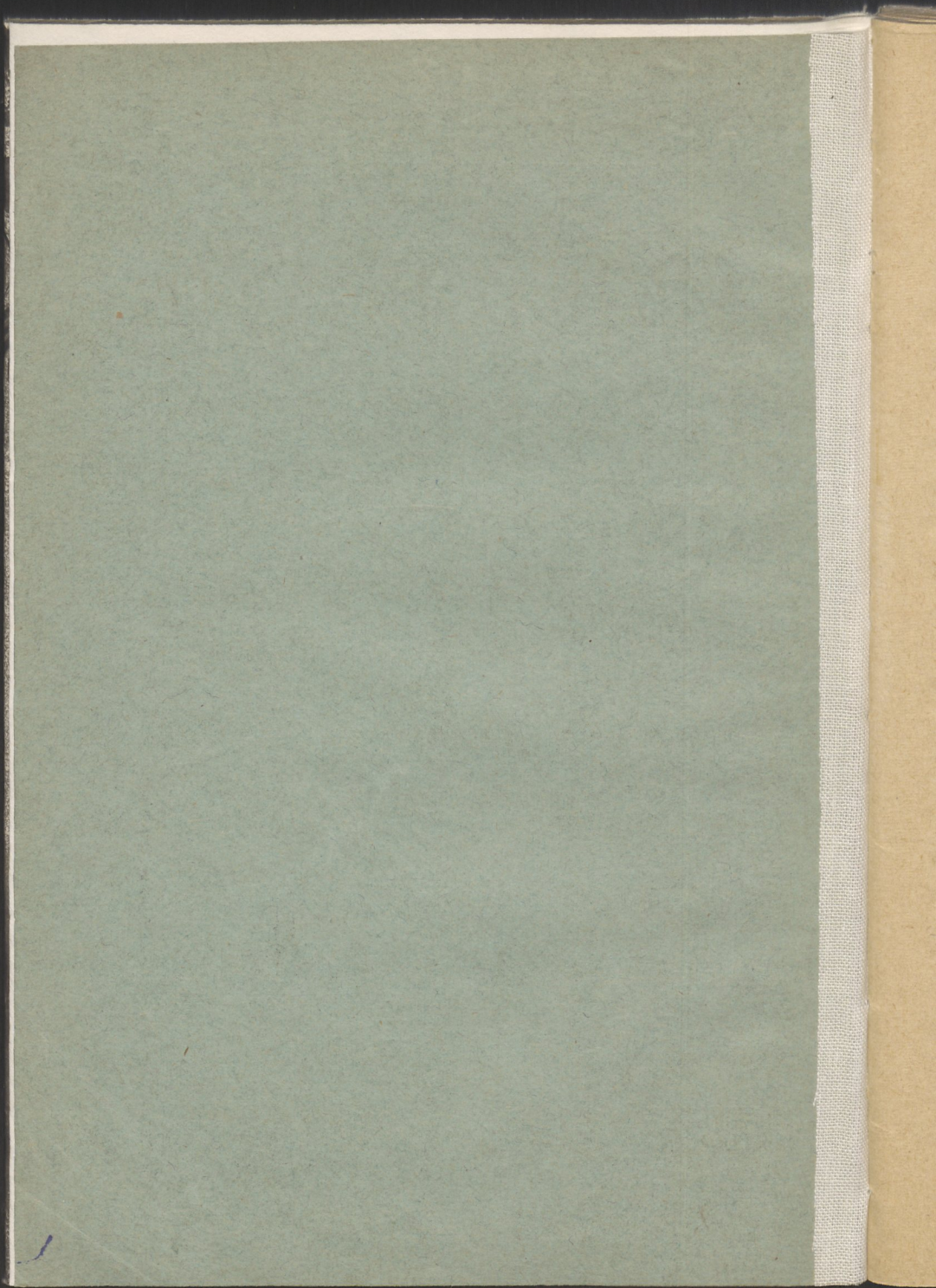

НОВАЯ ГОЛОВА

Часть третья.

Цена 20 кр.

АРИСТОКРАТИ.

НАПИСАВ

ЗЛУКВИЧ.

Видане Василя Лукича.

У ЛЬВОВІ 1896.

Коштом редакції „Зорі“.

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка.
під зарядом К. Бедварського.

I 405177

č. 3.

1968 K 75

На небі стояла повня в цілім виду своєї чистоти, а на землі чути було теплі відпари липневої ночі. Ясно було як в день. Як то кажуть, можна було при яснім світлі місяця і голки позбирати, а те світло цілими снопами сунуло на матінку землю, пестило ся з гілєм деревини, совгало ся по дахах і стріхах, відбивало ся об кришталеві вікна камениць, пило росу нічну, що просто капала, як легенький дощик з листя дерев і з зільників. У тім світлі чути було на скрізь сю магнетичну силу якогось дивного чару. По спеці літнього дня наче все віджило під проміннями повновидого; люди дихали свобіднійше, цвіт простував свою корону, земля видихувала жар, а втягала в себе, наче губка воду, сей нічний холод.

До сего світла поблискували бундючно чорні дома і віллі, церкви і костели, старий замок Сінявських, і гарний ратуш найгарнійшого на все Поділе міста Бережан. Ратушевий годинник видзвонив поважно годину 10-ту, на східно-північнім розі ратуша задзвенів голос магістратського дзвінка, що покликував на службу нічну варту. Місто повинно було спочати, але нині якоесь собі ніхто з гомону „Lumpenglocke“ нічого не робив. Майже по всіх каменицях в ринку вікна поверхові були поотвирані. В багатьох видно було світло салюнових лямі. На веранді найбільшої в місті торговлі Мерля сиділо чимало гостей, попиваючи хто вино, а хто пиво; на веранді цукорні сиділи і спорили гуртом пані, панночки поруч з мужчинами, а заідаючи морожене сьміяли ся і забавляли ся весело. По ринку снували ся поважні бекеші єврейські, стояли кунками міщани, а поміж всіма шибала собою молодіж, і то шкільна, гімназьяльна.

Гуторено якомсь поважно, без крику. Всіх очи були звернені на освітлені вікна в південно-західнім розі ратуша; навіть жовняр стоячий на „відваху“ часто-густо позирав в гору, на ті смуги з вікна падаючого світла.

Між тим проявили ся вже і позначки нетерпеливості. Всіми улицями, що вели до ринку, отже і з Адамівки і з Місточка і з Сільця і з улиці, що вела до садиби Потоцьких, села Раю, напливало чим раз більше учеників, і не було між ними ні одного, щоби, побачивши світло в вікнах ратуша, не кликнув: „Що, ще ні?!“

— А то їх мучить, пек би єму було! — визвірила ся якась поважна, товстенька міщанка.

Довго і вона вже стояла при цимбрині мійської кирниці, видно і вона чогось дожидала.

— Кумо, що се за мука?! От звичайно при комісії та при зеленім столі. Воно, правда, і там пріють, але там летять лиш питання, а не кулі, як під Кенігрецом, — твердив якийсь здоровий герой зпід Садової, що три роки тому при нїс звідтам хрест і абшит, але лишив ногу.

— Ну, та правда, — доповіла різничка Ральчиха, — але все-ж воно не жаль єму дітий людських, та тримає їх від самої другої до опівночи.

— Та звичайно „Maturitätsprüfung“! — додав якийсь по вїшнім виду своїм наче послугач судовий.

Воно і справді було так. В ратушевім будинку на першім поверсі містила ся гімназия, а там вже від тижня в тій крайній сали відбував ся екзамен зрілости (доспілости). Нині сідала послідна серия. Шістьох молодців пріло там вже від самого ранку. До короткої перерви обідної не упорали ся навіть з третою частию предметів. Вся вага екзамену спочивала в предметах пообідних, а ті тревали нераз до опівночи.

А нарід користаючи із гарного часу і вже-ж, що доля молодого чоловіка все і кожного розцікавлює, приходив на ринок і тут серед ожидания стояв поти, поки не довідав ся про судьбу кожної серії.

Екзамен зрілости, та ще в малім місточку, се питанє не аби яке. В такім тихім куті, де цвітом інтелігенції урядники, а цвітом молодіжи — гімназиясти, молодіж учить ся і росте під оком всіх горожан; вони поділяють єї смутки і єї радість.

— Читайте, читайте! вже мабуть кінець, — кликнув молодий вусач, показуючи рукою на освітлені вікна в ратуши. На тих вікнах відзначувалися повним рухом тіні осіб, за хвилину слуга гімназійний відчинив вікно, і се був певний знак, що вже по екзамені. Нараз головною брамою виріс наче зпід землі шпалір. У перших його рядах видно було самі молоді лиця. Се молодіж гімназійна, незавзвана, некликана, робила почесну улицю для своїх найстарших товаришів. І чи зпід одного молоденького серця летіла в сю хвилину задушевна думка гень в гору до того синього неба, до тих зір, що світили брилянтним цвяхованем престолу Всевишнього: „Боже! Боже! коби-ж то і мені перейти вже такою улицею!“

В сінях заблимає крізь щілини воріт світло і почулися кроки і голоси. Скригнула засува, розступилися крила воріт і цілий гурт людей подався звідси в улицю. Шапки і капелюхи подалися в низ. На чолі гурту ступав високий, сивобородий, худощавий інспектор, а в слід за ним ішли учителі, а за ними шістьох товаришів шкільної лавки, що по дванадцятьлітній плаві по просторах науки шкільної що лише перебралися щасливо через свою Сциллу і випливали на шлях нового життя, нової доби, осіненої задалегідь проміннями більшої свободи і дальше сягаючих цілий.

— А-ди, а-ди! се він, він! — так тими словами звертав хтось увагу свого сусіда на особу інспектора.

Осьмий раз вже нині переходив він через таку улицю і звертав собою увагу, бо-ж за тих вісім днів був паном долі тільки кандидатів, та ще і з інших зглядів займав він собою увагу горожан і публіки. Всі знали, що се Евзебій Черкавський, Русин родом, а тогді ще в передостанній добі останньої еволюції своїх ідей і останньої зміни своїх пересвідчень, бюрократ по вимогам австрійського правительства, тим самим пострах для всіх учителів і молодіжи.

Найстрогійші екзамена перекладаючи з кандидатами ставив питання зі всіх предметів, навіть з богочестия, а вже-ж найстрашнішим і невмолним бував для своїх земляків. Душа пізнішого прозеліта чужої не-руської справи вже віддавна не злюбила гнізда, що з него сам вилетів лишень амбітним карьеровичем.

Повільною ходою, як пристало на вчених мужів науки, перейшла улицею ціла комісія, відповідаючи легким похиле-

нем голов на поклін зібраної публіки. За плечима достойника навіть і учителям видно прибуло більше гордості, бо чогось не так привітно здоровкались, і з їх уст ні одно не упало слово до тої молодіжи, що до них так близько в зносинах своїх з ними стояла. В належнім віддаленю за комісією ступали матуристи. Якже, порівняли ся з серединою улиці, публіка, що комісією перепустила в мирі, не стерпіла і давай як стій кинула ся витати і дошитувати:

— А що там?

— А як?

— Здали?

— А вже-ж!

— Гаразд! Славно! — і ну же по виміні перших питань і ляконічних відповідей давай тиснути ся, цілувати, та складати бажаня... Весь гурт змішав ся, склубив ся в одно кодро. Дехто тверезійший кликав: — „Громада, пождіть, та-ж подусите їх! Пустіть, нехай вийдуть свободно!“ — Не помагало. Перші прояви чутя мусіли виплисти по своєму, поки довкола не прорідшало, не зробило ся на стілько місця, що матуристи могли справді свободнійше відотхнути. Аж тогді до їх кунки зближила ся судорожно похилена стать жіноча. Очима шукала вона лишень одного, побачила і знов втратила з очей серед заклубившого ся гурту і аж побачила вдруге, та тим раднійше, що єго очі певно і єї шукали.

— Тосю! синоньку, ось я жду на тебе!

— Матінко сердечна, от на гаразд і добро благословила... все добре! — і так перед лицем зібраного народу кинули ся вони до себе. Вона, мати, і він, син один у неї, одна надія старих літ липнули до себе, бо він, припавши до неї, розцілював єї костисті, спрацьовані руки, вона-ж, обнявши єго правою, тулила до себе цілком так, як журилива курочка пригортає крилом своє ціпеня, що, налякавши ся чогось, чим скорше біжить до матери і шукає захисту під єї теплим крилом. Дивило ся на сю яву чимало очей. Чи один з тих молодих людей рад-би був саме так принасти до грудий матери та батька, у кого вони були ще. Якийсь здоровий парень з перекривленим на ухо брилем дивив ся й собі і в ту хвилю почув найперше якусь нудь коло серця, щось задавило єго в горлі, щось прислонило єго очі. Щоби не показати

своїх сліз, натягнув лишень крису від капелюха і наче хотючи приглушити жаль чи смуток кликнув:

— Панове громада! чого-ж стоїмо?! Дальше на перед, відведім нашого ментора в хату.

Чи ему завидно стало сего скарбу, що був у Тося? Чи не було вже у него матінки? Не знати. Сильною рукою промостив собі дорогу і таки силоміць дотиснув ся до матери, радіє своїм сином, взяв її під ліве рамя і так оба з товаришем шкільної лави, що підтримував матір з правого боку, звернули в той бік ринку, що з него вела улица на підгородє в Адамівку.

Цілий гурт ішов справді, наче-б сьвяткував обхід. Видно було як в день. З гори сияв повнолиций усею силою свого сьвітла, по боках улиці ставали люди гуляючі по нічнім холоді, а серединою ішла молодіж та ще й яка. Жива, палка... щаслива. Всі переборовши послідну запору, що відділювала їх від ширшого сьвіта, чули ся сизими молодими орлами, повними сили до лету в далеку дорогу життя. На сей рік не упав при екзамені ніхто з них. Видно праця принесла свої очі, і то праця не аби яка. Велика її часть довершила ся силою взаємної любови між товаришами. Першим між ними до дружної жертволюбности був Тосьо; він був для всіх провідником, для всіх учителем-помічником, ему та почесть годила ся.

В перших рядах довгої колюмни хтось затягнув пісні, і пісні ще не так давної:

Щасть нам, Боже, щасть нам, щасть,
Розвивати руський цвѣт..“

Хор молодих, дзвінких голосів рванув ся з гурту, ударив гомоном о мури камениць і залунав в нічній тишині либонь чи не на все місто, та затих як раз аж на скрутї в сю маленьку, тісненьку улличку, де між садами та тинами крили са у затишку малі і більші домики, в котрих жили бідні люди, а при них містила ся шкільна молодіж...

Ще один хор другої пісні перед фірткою, і найперше товариші, відтак і другі з гурту стали прощати ся з Тосем і з єго материю.

— До побаченя, до завтра! — і за хвилию гурт вертав назад улицею, а мати оперта об рами сина входила до свого тихого, вдовинного кутика.

2.

Другого дня вже як раз виступило сонце за звіринецького ліса, а пані Марія, Тосева мати, щó і так доброго спання сеї ночі не мала, схопила ся з постелі і стала швиденько загортати ся.

Одна у неї думка була і перша сеї днини. Через кільканадцять років ходила вона пильненько до мійської церкви. Не було дня, щоби вона не покорила ся навколїшки перед іконою Пречистої Богоматери. І мала чого просити; раю, замужного житя не зазнала довго. Молодою і гарною дівчиною жила вона мов пташка весела у своїх родичів. Була їм оком в голові, — була одиначкою. А одного дня як раз коли в день Першої Пречистої повертала з матерію з вечірні, затаракотїли вози і найтичанки: се їхали празничні гості, а попереду, на бричці старого крою, сидів брат єї батька з вродливим кандидатом теології. Швиденько побігла Марія коротшими доріжками на приходство, а за хвилину вже виходила зустрічати любих гостей і нового незнакомця. Сватане не було довге. Питомця привіз стрійко, а він знав єго родичів, єго сімю; через тиждень чи два приїхав молодець з батьками на обзорини. Старі поготорили з собою, а Марія затимила дуже виразно сю хвилю, як найперше приступила до неї матінка, як з очима, повними сліз, цілувала єї головку, а батько, відступивши від гостей і не спитавши ся, чи буде по єї волі або ні, взяв єї за руку, підвів в ту сторону, де сидїли єго свати, і злучивши руки молодят сказав урочиство: „Поки вас церков не поблагословить, я вас благословлю“.

Так стала Марія судженою, а незабаром і жінкою свого Миколи. Вихохана в послуху, старим обичаєм, не кинула ні одного словечка проти волі батьків. І не було чого. Микола був вродливий, з очий та з лица щирий і прихильний; в нїм найшовши пару, пішла стежкою своєї долі, а по кількох роках щасливого житя з чоловіком уврала сеї шлях трома могилами. Тяжка пошесть, щó вирвала тисячі жертв людських, не пощадила ні родичів, ні чоловіка з чотиролїтним синком. Лишила ся круглою сиротою і зачала жите вдовине, найперше під стріхою стрійка, а відтак переселила ся до знакового

нам місточка, бо треба було своїми силами промощувати дорогу до життя тій дитині, що була для неї згадкою минушости, а запорукою літ будучих. Маєтку не було. Треба було тяжкої праці, щоби роздобути кусень хліба. Голка і доглядане, харчоване людських дітей — се були умови її теперішнього життя. І рік за роком сходив нераз серед чорного смутку і жури про завтрішній день, умивався гіркими сльозами з жалю за повалими і негаразд розцвилыми рожами збухраних надій.

Марія в тім невсинущім труді ниділа, нахилиючись до землі, хоть вікови її ще рано до того було. Тосьо був одинокою втіхою серед тих смутків і серед тої боротьби о хліб насущний. На его головці спочивала її надія, її велика материнська любов обнімала лишень его і Того Всевишнього, що до него звертала ся тепер з вірою у двоє сильнішою і горячішою. І з того часу все в ту саму годину, слота чи погода, мали бережанські підгородяни нагоду видіти чорну стаять жіночу, як вона виходила ранком з хати, що в ній коморувала, як тихою ходою ішла до божого дому і як тут уподобавши собі місце перед образом Богоматери горячо молила ся вже-ж лишень о потіху з свого сина.

І не загинула у тій боротьбі. Тосьо учив ся добре, за кілька років став її підмогою, бо був взірцем молодіжи, вчив других, а нагороду за свій труд складав до маминої калитки. Нині велика часть її надії сповнилася. Тосьо скінчив гімназію з поступом відличним; щаслива мати йшла знов корити ся перед Пречистою, а вже-ж і благати Її про дальшу поміч. Ішла як звичайно; тиха і сумирна здоровкала ся з прохожими, лишень що на лиці її яснів якийсь промінь солодкої радости, бо одну часть свого обов'язку супроти волі покійника і своєї дитини сповнила гідно і по героїєськи.

А поки що Тосьо снав, бо тяжка утома цілорічної праці зняла его сили, і перший раз не збудив ся він з зорючим ранком. Їму кризь сон снували ся перед очима вражіння пережитих недавно днів. Їму снило ся, що враз з товаришами ішов він в якусь далеку, дуже далеку вандрівку. Кременистим шляхом добивав ся до якоїсь мети, а та мета була застромлена на скелі, сягаючій неба. Вже, вже доходив він до вершин, вже простирив руки, щоби ймитись за шпиль своєї мети, як зза стіни виліз грізний сфінкс з лицем інспектора

і давай його спихати в пропасть. Послідних сил став він добувати, щоб увільнити ся від грізної потвори, але чув, що боротьба з нею нерівна. В крайній хвилі, як вже завис між небом а землею, явила ся між ним а потворою якась блага, тепла рука і вона підтримала его, щоби не розбив ся в глибині відражаючої пропасти. Ще один рух, одно напружене сил, і Тосьо при помочи сеї доброї руки стояв на шпильді дивлячись, як засоромлена потвора счезала за стіною скелі. Тосьо побачив сияєво дня, лише що вже не в сні, а на яві. Як раз отворив він очи, через вікна его кімнати вливало ся світло літнього сонця. На голові своїй почув він тепло тої самої благої руки — се була его мати, що давно вже вернула з церкви, а затрівожена довгим сном сина ввійшла до его хати і рукою оглядала его голову, чи не горяча, чи не болить. І наче засоромлений тим, що так довго міг спати, підвів ся чим скорше на ліжку і став горячими поцілунями покривати сю найприхильнішу для него руку.

— Матінко, вже не рано?

— Уже-ж, дитино! Сніданок давно готовий. Я вже налякала ся, чи не хорий мій панич, що так спить.

— Ні, здоров, матусю, як звів здоров, та лишень сон не добрий снів ся. От і голоден троха.

— Та що-ж сніло ся тобі, сину?

— От інспектор, цур ему, хотів друлити мене в пропасть, але я не дав ся.

— Та і справді не дав ся, моя потіхо сердечна. Ну, вже-ж тобі его не боятися. А поки збереш ся, я до сніданя зладжу.

Не ветиг Тосьо зібрати ся і поснідати, як в сніх почув він знакомі голоси товаришів.

— Ну, що-ж Тосью, як живеш, як тобі спало ся після вчерашного упіваня? — гримав той сам великан, що вчера в ночи супроводжав Тося і его матір.

— А що-ж, добре! гаразд! Але і спав, либонь чи не був би спав до полудня, якби не матінка, а то в пору збудила.

— Нічого, нічого, тобі і належить ся; та-ж ти, братику, спершу і над нами напів, впахуючи в голови наші синуси-косинуси і логаритми; якби не ти, то „вуйко“ був би всіх поїв! — говорив дальше великан, званий загально „Гамалія“.

Молодіж, що в тих часах вже познайомила ся з творами Шевченка, позувала радо на его героїв, і тому-ж отсей звав ся Гамалією задля своєї бундючної вдачі.

— Ой той „вуйко“, поминай его як звали, — обізвав ся сухорлявий біловусик, що від свого жалібно звенючого голосу носив прізвище Гремії, — от вуйко! Вже, вже острив зуби, що вкусить, вже і стогнати став при тій анальогії моїй нещасній, та якби не мої дуди, — і ту показав цілу операцію математичну, виписану на дудах від сорочки, — був би я свому старому здорову завіз дулю!

За всіх екзамінаторів відказували молодці найпаче на професора математики, а сего звали „вуйком“ від его приповідки: „Е! як тобі всуну третю, то і вуйко тобі не допоможе“.

— Ну, хлопці, про що радите? — обізвав ся новий гість, що як раз входив в двері.

— А, servus! servus! Москаль-чарівник! Ти ще тут? Та-ж мав після серії їхати до....

— Ну, куди?

— Та вже-ж туди, куди сам знаєш, — обізвав ся і Тосьо.

Всі хлопці виялили очи в Москаля-чарівника, бо-ж і від того, що все хитрощами викручував ся при екзаменах, так его звали.

— Куди? Куди? Ми тобі скажемо. — І передражнюючи Шевченка став Гамалія деклямувати:

„За горами гори, хмарами повиті,
Між горами села, в зелени укриті,
А між тими є одно
Наче писанка село“.

— Ну, і що-ж дальше? — питав передражнюючись „Москаль“, — що дальше?

— Послухаєш:

„А там батько наче звір,
Грошлюбєць лицемір;
Бо у него купа грошій,
А дівчина, стає хорощий,
Хоч пів світа змір!“

— Ну, на біса, хто-ж вас такої навчив?! Що-ж дальше? — розпитував вже сам розцікавлений матурист.

— Ти мабуть ще не знаєш? Ну, то пригадай собі! Ти мабуть знаєш, де сьв. Іван; там просто него хатка, а в тій хатці вдовичка, а у тої вдовиці були гарні суніці сиріч „ліпообразні дівичі“, а одна з них, не єї, від двох неділь на селі; — деклямував з патосом Сьміховик. — Оксана! любчику, Оксана; ой як писанка Оксана, як ремінь дівка!...

— Та цур же вам, чого причіпились! Дайте покій людській дитині, — відбороняв ся „Москаль“, паленіючи.

— „Де-ж вона для мене!
Бо не возьмеш, Семене,
Бо у батька чорний пес,
Як тя вкусить, то умреш!“ —

кінчив присадкуватий „pater guardianus“ також Сьміховиком прозваний.

— Нічого-б і умерти, такі губи а очи, як кусень неба, що он сияє над Зьвіринцем, — показував Гамалія рукою, — але синку не відцирай ся. Поки минуть ся вакації, забудеш, а пригадаєш собі, як поїдеш туди на весіле.

— На яке весіле? — спитав неспокоїно „Москаль“.

— Всіляке можливе! Мені говорив недавно один „candidatus theologiae sanctissimae“, що за дві неділі розіжджає ся їх з львівського семинаря аж сорок шукати „куниць“, сиріч „прелестних дівич“.

Ну, може і твоя попаде ся котрому, а ти поїдеш тай і нас покличеш! Що, правда?

— А епільог? — спитав Тосьо.

— Епільог я розкажу, — обізвав ся Сьміховик:

— „Куниця — князеви,
Дуля — Москалеви;
А він бідачище
Любов в кулачище —
Деклямувать стане:
„Ой жінко, жінко, гадино ізмінко,
Щоб тебе кохати, глудів тра не мати!“

— Славно, Сьміховик, славно! — кликнули молодці.

Бідний Москаль кликнув і собі „славно!“ — і такий гамір вчинив ся, що аж пані Марія заглянула відхиливши двері і усьміхнувшись та склонившись на їх привіті: „Пані-матко, цілуєм руки“ знов пішла до себе.

Товариші пожартувавши, заспівавши кілька пісень і викуривши силу напіросів, потягнули з собою Тосья і пішли навідати ся до других товаришів.

За кілька днів в місті стало пусто. Не стало в нім молодіжи, таї наче половини життя в нім не стало.

За молодіжкою виїхала і неодна сім'я віддихати сільським воздухом і тишити ся „килимом широких, золотистих нив“. А Тосьо лишив ся. По вакаціях треба було вибрати ся на дальші студії, треба було роздобувати грошей, а ті роздобув він знов твердою працею. Підготовлював молодших школяриків до екзаменів і з тих лекцій роздобув справді чимало, як на его сили, сумку. Мати, хоч їй і як жаль було, що єї дитина тільки лишень долі має, що в твердїм і невпиннім трудї, дивила ся на его працю, як на тверду умову життя бідної людини. Вечері лишав вже Тосьо для своєї матери. Тодї виходив він з нею або на проходи за місто, або в час непогоди обоє разом розводили пляни будуччини. Тосьо не рішив ся ще, куди має собою повернути. Учителі, знаючи его здібности, хотїли его справити на філософію. Адвокат, що над его тупим сином намучив ся Тосьо чимало через цілі ферії, хотїв бачити его по літах правником, він однак, як звичайно хований мягкою рукою матери, а не твердою, практичною долонею вітця, не міг поки що рішучо сказати собі: ось туди пійду, там мета моя. Він передовсім почував ся до обовязку супротив матери, він хотїв враз з своєю єї забезпечити долю, він більше може про ню, як про себе думав. Єму і се з думки не сходило, як він єї ту саму лишить. Як розлучить ся він з тою ангельською добротою, з тим єї ласканєм, з єї безнастанною про свого одинака журливостию, а мати сама не знала, ні що, ні як єму радити.

— Що-ж, добродійко, куди ваш син вибирає ся? — питав єї вже кілька разів пан-отець, зустрївши єї при виходї з церкви.

— Не знаю, пан-отче, і годї менї якось про се спитати. Він же-ж у мене один, як одно сонце на небї, я-би ї хотїла, щоби вікував при менї.

Але вікувати годї було. Рішуча хвиля зближала ся. Треба було сказати собі самому рішуче слово. Послужила до того нагода.

Одного вечера вертав умучений Тосьо до хати. Сегодня їздив він на прогульку з родиною адвоката по чудовім бережанським ставі. Час був погідний, нанятї люди веслували добре і справно; ціле товариство заїхало на противний берег

і там спочало на краю села. Тут відбув ся і смачний підвечірок, але гості не встигли ще добре покріпити ся, як з села дав ся чути великий крик. Гості помчали в сю сторону, і як раз перед коршмою представив ся їх очам страшний вид. Один мужик лежав з розчерешеною головою облитий кровю майже без ніяких ознак життя, другий окровавлений також сидів під коршмою на приспі, дихаючи тяжко, і блідий аж синій на лиці тряс ся увесь, бо він був злочинцем. З малої суперечки о підкошене отави прийшло до сварки, і розлучені сусіди побігли під коршму шукати свідків, а не знайшовши нікого, бо жид сховав ся, залаяли себе знов, аж поки один другого не поцїлив косою. Той зойкнув страшно, надбігли сусіди, счинив ся гвалт, побігли по війта.

Гості дивили ся на сю відражаючу сцену. Адвокат, що прийшов послідній, побачив також пригоду, а не хочачи, щоб діти дивили ся на сю сцену, потягнув їх за собою. Всі вертали домів, а пан меценає, коли всі толкували про сю пригоду, обізвав ся стенторично:

— Хлоп, Русин, все худоба і безрога!

Ой не легко вразили сі слова Тосеве серце. Він і з несьмілости і з переляку не обізвав ся, не став в обороні, не вступив ся за тими темними, непросвіченими синами хліборобського стану.

„Хлоп — худоба“! Отсі два слова звенїли єму увесь час повороту до міста в ухах, ранили єго душу. Перший раз заболїла єго тяжко обїда, кинена на бідний забутий люд, а чи по правді, чи по справедливости? Злочин був безперечно, був справді факт звірський, але чи з того виходило справедливо, що „хлоп все худоба“?...

Зеркало водина ставі лежало як одна шибя величезного зеркала. Тихенько сунули човна по тїм воднім шклї, а товариство мовчало під грозою того, що бачило. Малі діти путили ся до матери, ніхто голосу не добував з себе. Тосьо плив з своїм учеником на окремім човні і відхилившись від него не дивив ся ні в гору, ні перед себе. Єго не обходив чудовий краєвид, ті височезні стїни гір, окружаючих став довкола. Він, що так часто виходив на високу греблю ставу, щоб звідси поплисти гень на озеро, дивуватись єго красі, єго глибині і околичним краєвидам, тепер мовчав і повтаряв безнастанно в думках: „Хлоп, Русин, все худоба і безрога!“

Сі слова налазили навкучливою, упертою мухою в єго душу, в єго серце... Тосьо сам не знав, чого єму стало так важко і прикро, чого власно ті слова так єго вразили.

Засумований і наче хмарою обвитий вернув Тосьо до дому. Перед матерію оправдував своє зле розположенє уму-ченєм, і завчасу з вечєра пішов до своєї комнатки.

До пізної години сеї ночі Тосьо розважав свої думки читанєм „Кобзаря“. Єго він дістав на спомин від тих товаришів, що їх підготовлював до матури, і ся книжка, єї скарби євївакових дум стали з тої хвилі для него жерелом цілющої водиці. Читаючи твори народного гєнія, вливав він по капли наче бальсам сю водицю у свою душу в годинах своїх молодечих поривів, або в хвилі якоїсь непогоди в душі. Від них ставало чим раз яєнійше в голові сина Марії.

Другого дня пішов Тосьо враз з матерію до церкви. По службі Божій прикляк він і собі перед престолом Богоматери і молив ся щиро, горячо. І не пішов син з матерію з церкви до дому, а просто до пан-отця за порадою. Він рішив ся іти на теологію. За одну ніч важких думок своїх після вчерашньої пригоди Тосьо пізнав свій шлях неминучий. Мати думала, що син робив се лишєнь для неї. Вона була певна, що се стало ся за ласкою тої, що́ чи раз бачила єї тихі, горячі слєзи. Тосьо знав, що догодить найкрасше своїй нєнці сповненєм єї задушевних думок, але він перше всього поклав собі метою будучу працю для того народа, що єго чужі дихословили хлопом, худобою, безрогою.

— Синоньку! — говорила урадована Марія, — от і ласка Бога справила тебе після думок мого серця.

— Або-ж ви, мамусю, так дуже сєго бажали?

— Ще-ж чого! Ти-ж вірний образ твого батьєка покійного. Тільки-б тобі в ризах стати, тай твоїй матери голову стиснути перед престолом, а то вже відтак хочби і в могилу!

— Чого-ж в могилу? Чого-ж зараз такої сумної розказувати? Поживете, матусєнько, зі мною, дасть Бїг до пізного віку.

— Дай Боже! дай Боже!... — говорила мати і раднійше стала заходити ся, щоб сина, як лиш мога, виправити між чужі люди по людськи.

3.

Шануючи стан духовний тай їх високопреподобну почесть вже-ж годі не сказати, що о. Мелітон і почесний крилошанин і парох села Т. чогось нині дуже шибали собою. Від самого встаня день нинішний не дописав їм, а зза того прийшло ся потерпіти всім, менче і більше підчиненим їх всечесній особі.

О. Мелітон звичайні були двигати своє „ми“ з земського „одра“ не раніше осьмої години зимою, а шестої літом. Вимки від сего звичаю уважали днем фєральним, тільки, що днів тих фєральних було часом більше, як про них в календарі пишуть.

От і нині. Нещастє хотіло, що служниця ходила на город для челяди копати бульбів, а що спішила з роботою, бо жнива аж горіли, а челядь треба було чим скорше виправляти в поле — сиротище, вертаючи, не зачинила за собою фіртки, а безрога, одна з тих цікавійших в селі, бо звичайно і на попівстві вродила ся і виховала ся, отже на свої ровєсницї зпід сїльських стріх могла дивити ся „свише состо-янїя“ свого — прийшла з нехотя під фіртку, а торхнувши єї цікаво своїм цікавим рилом, побачила за фірткою тільки цікавих річий, що мусіла дати волю своїй охоті. Як раз вздовж вікон пишали ся довгими грядками гарні тирольські полуницї. Від їх доспілих ягід аж запашино було в цілім городі. А ті ягоди, ягоди! Хоч вони і як скривали свої румяні личка попід розкішні листки корчиків, все-ж тим принаднійшою здавала ся їх врода і тим цікавійше і завзятійше підбирав ся до них малий, череватий Луць, середущий синок найблизшого сусїда, що з о. Мелітоном межував ся. Оногди то навіть кучеряву головку всадив був через приладжену діру в плоті. Нещастє хотіло, що як раз вертали самі єгомосць з поля. Раді гарною збіркою пшенички, стали порівнавши ся з своїм обійстєм муикали: „Єгда снїшел еси“, аж ось коли не глянуть, а в плоті щось стрибнуло. Бідний Луць оставши ще по тім боці плота згїрдливою частию свого череватого тіла уважав відповідним на разі лишень причаїти ся, бо втїкати не було часу. Бідний не знав, що у високопреподобного є та-кож всесвітїїшї очи, а в їх маститих руках не менче маститий цибух. І справді не „собезначальное слово“ а „каме-

нем запечатану“ благодать почув Луць просто в стороні своїх коротеньких питанят. Не поміг єму „ниже вопль“ безнадійний „ниже плач со скреготанієм“. Тра було відобрати своє, а відтак вирвавши ся з рук пекучого з болю таки часто присідати по дорозі. І якже-би то був не завидував Луць тій цікавій безрозі, що їй цілком не треба було жалувати до-світного встаня. Сніданок був добрий, справді панський. В сі величезні і трошка піддертім роті розливали ся пишні ягоди, як морожене в губі мійської ласощиці. Вдоволена з себе задирала рило раз-по-раз в гору і розсмаковуєчись чим раз більше, з радости аж рохкати стала, а се було чутким „causa assistentiae“ або доказом злочину. Ой не сьпівом соловейка долетіло се рохканє до високопреподобних ухів о. Мелітона. За одну мить з їх спальні роздав ся голос давінка і їх виразний голос: „Дмитре, Дмитре...“, за другу мить вже вся прислуга з друками та з чим хто попав, уганяла ся по грядках; а о. Мелітон в отворенім вікні голосили справді не одно таке „во все услышаніє рабам лукавим і невірним“, що аж луна йшла на всі сусідські обійстя. І день сей вже був днем суду. Шкода була справді велика: три грядки полунцих змінили ся в толоку, а празник мав бути за кілька днів і сі полунциці мали бути одною з окрас гостинного стола в домі о. Мелітона.

Людова приповідка повідає, що лихе лихим поганяє. Отже на полунцих не скінчило ся.

О. Мелітонови цілий день не коїв ся... Дяк спізнав ся на службу Богу, женців не вийшло тільки, що їх треба було; парубок віз сіно, а звернувши зламав віз і скалічив коня. О. Мелітон такі були тим загнівані, що силюювши і не ждучи обіду, пішли з обійстя висапати ся тай охолонуті в тіни свого, а радше ерекціонального гаю, що ріс гарною гущавою зараз за садком.

День був горячий. На небі не було ні однісенької хмарочки, найлекший вітер не колихнув ні листочком, ні стеблом травиці, сонце сипало жаром, що від него йшла утота на листе дерев і на всіляку животину, а що-ж на людей в таку спеку збираючих хліб сьвятий з поля...

Згніваний о. Мелітон шукав захисту перед своїм здепервованєм. На ланок, де нині жали єго робітники, далеко

не було, але там дозирає роботи Дмитро, „слуга єгомосців“ їх права рука, праве ухо і праве око.

О. Мелітон перейшовши скорою ходою садок, глянули зніхотя через частокіл в пасіку, чи дід пильнує пчіл, а самі налякавшись здорового шершеня, що відбив ся в лету об їх капелюх, стрибнули через перелаз і найшли ся в гайочку. А сей гайок був їх великою розрадою. Він своєю принадою, своєю красою, ба й своїм віком був тісно звязаним з о. Мелітоном. Він мав свою історію. Їму не було більше 25 літ, се як раз тільки, як о. Мелітон стали наставником своїй пастві.

Від перелазу просто в лісок вела рівна, вузенька стежка через простору, зелену леваду. Правобіч левади, так за сто кроків звідси, простирав ся гарний ланок тютюну, за ним піднимав ся другий з кукурудзою. Тогобічний краєвид замикав ся старою деревиною і високими хрестами кладовища та ширкою, згористою дорогою, що вела з села.

Лівобіч стояв високий пліт, замазаний густою терниною і вже губив ся в глибині ліса, що від него несло запашною вонею цвіту, всілякої зелені і холодом. О. Мелітон минув скоро стежку. Холод ударив злегка об єго пріюче лице, доткнув ся благодатно їх нервів. О. Мелітон зітхнув, начеб скидав тяжкий камінь з грудий і пішов дальше. В лісі було тихо. Спека затишила всю пташню, гуділи лишень великим роєм пчолы, шукаючи по цвітах меду, а по листках дерев снади.

„От рай, от супокій“ — думав собі о. Мелітон, минаючи тїнисті засіки яворини і грабини, розхилиючи руками гіле розкішної ліщини. На малій але веселій полянці засіяло сонечко силою своїх промінїв, а тут вже аж пахло вонею пристиглих суніць, і те знов захмарило єго лице, бо ті дрібненькі посестри пан-отцевих полуниць пригадали єму так наглядно втрату, що аж зітхнув і цибухом махнув з досади.

За полянкою знов піднімала ся гушава, а за нею, як урвав, розівстав ся перед очима пан-отця той сам так єму знакомий краєвид, але такий, що ним він ніколи не міг достоту налюбовати ся.

Ціле обійєтє, отже дїм і гумно, пасіка і сад, поле і гай завершували плоский шниль високої гори. Гора як раз уривала ся стрімкою кількя сот стїп високою збочею, а збіч

тота, се був один чудовий килим сіножаті. Внизу попри підшву збочи ішла рівна улица долинного села, видно було широке панське дворище, а дальше ген-ген як засягнув оком — поля, луги і ліси і так просто аж до того рубця краєвидного, що сріблив ся широкою лентою грімучого Дністра.

І не счислив би того, скільки раз о. Мелітон з верхів збочи сеї дивив ся і дивив ся на сю гарну сторону і ніколи єму сего досить не було. Сином мужика хлібороба уродив ся; а хоч спершу поміч батьків, а відтак сила его волі вивела его в стан духовний, дала в руки чин, а до прожитку добру парохію, то ні студії, ні обовязки стану не затишили в нім справдішної пристрастної любови до землі, але любови чисто практичної. Свій горб любив він, бо на нім була его добра парохія, бо тут доробив ся мастку, вивів синів в людей, видав дочки за-муж, тут був він паном необмеженим, володіючим парохіянами і прислугою, жінкою і дітьми, звідси міг він мов орел зверху скали дивити ся на ту землю, на єї плодovitі поля. Поетичним о. Мелітон не був. Чого на горбку не доставало, о те він постарав ся. Спровадив воду з другої гори рурами, викопав саджавку, а для захисту від східних вітрів засадив лісок і ним справді тішив ся, о скільки лучили ся з ним реальні користи. А в тім ліску було одно ще місце. До него як раз наближав ся пан-отець, а визирало воно так. На півокружній полянці, опертій плечами о два ряди густої яворини, стояла мала камінна капличка з образом сьв. Миколи. І їй також судилось відограти велику ролю в житю о. Мелітона. Місце, на котрім вона стояла, було початком великої поваги его у прихожан. На тім місци зайшла подія, що всіх прихожан, зразу до него не конче прихильних, перетворила в добру і шануючу его паству. Лучила ся тота пригода в горячий час сінокосів другого року побуту о. Мелітона у тім селі. В само полудне виїшов він до косарів, зайнятих роботою на збочи. Спека була велика. Духота стояла така самісенька, якби нині, йно-що якась тяжша і वोгка. Старші косарі говорили, що буде буря з громами. О. Мелітон налазивши ся від ранку по всім хозяйстві, поклав ся на пригорбку, розкрив парасоль проти сонця і задрімав, бо очи его склеїли ся самі до сну, а збудило его якась шопотанє в холяві. Здрігнувшись хотів вірвати ся на рівні ноги і аж кров в его жилах застигла. З хо-

ляви виповзла нагло змяя-мідянка і кинувши собою об землю стала шукати нори, однак вже її не найшла, бо достеріг її стоячий близько косар і одним замахом протяв її мізерне жите. О. Мелітон кинув ся чим скорше здоймати чоботи, а пересвѣдчивши ся наглядно в присутности всіх косарів, що їм нічого лихого не лучило ся, справді щиро подякував Богу і зробивши обіт, на тій місци поставив капицю з іконою сьв. Миколи. Тут також зпід фундаментів виринуло жерельце; нарід уважав се ще більшим чудом, а о. Мелітон в очах темного люду виріс на незвичайного чоловіка. Та бо сей люд був і так справді добрим. Він став забувати на свого доброго старенького пан-отця, що був его попереднім душпастирем. Забував на сї патрїархальні зносини, що его лучили з стареньким, либонь не сьвятим, дідусем і з его хатою, і привикав до часів нових, а ті були твердші. В горішній части села коло церкви двигла ся нова твердиня, що якось так поводила ся до парохіян, як двір до хлопа. І тут вже треба було чи раз з годину постояти під дверми ганку, заким дістало ся послуху. Згодом-перегодом той безконечно-терпучий люд привик до нових порядків. Новітний пан-отець був добрим хозяйном; дбав про свої будинки, про церкву, научав християнської моралі, а вільні хвилі посвячував книжкам і читаню. О. Мелітона звали прихожани мудрим, бо рідко, однак завсїгди, дав добру раду. Без крику, без зводження комісій потрафив зробити те, що хотів, а, нігде правди діти, часом і дотепу уживав, щоби лишень осягнути ціль.

Поколіне, що виховало ся вже в літах свободи, було трохи своєвольнішим. Воно темне але свобідне, також грішило звичайними але все-ж тяжкими пороками. З пороків — піянство і нахил до дикого супружества, а також розпусту молодіжи викоринив о. Мелітон ориґінальним способом. Він велів вандрівному богомазови змалювати образ страшного сатани і повісив его в темнім куті церкви лївобіч дверей при головному вході. Під статуєю сатани стояли грубо начеркнені слова: „Прийдїте и менї поклонїте ся душї царствїя моего“, і з тої хвилі чи явногрішниця, чи ціяк, чи любитель чужого майна вже мусів віддати не аби яку пеню. Справа йшла на суд дванадцяти найповажніших старших братів. Пан-отець прибрані в чорні ризи з чорною сьвічкою і з чорною книгою в руках слухали слів обвинителя, а обжалований

слухав сего обжалованя. На доказану вину братчики видавали засуд, а тогді всі, засьвітвши свьічки собі й пан-отцеві, вели винуватця перед образ сатани. Тут відбувала ся друга дія церемонії. Грішник мусів цілувати чорта в курячу ногу „аки властелина грѣшноі души“, пан-отець з чорної книжки відчитували якісь молитви, а як проголосили „амін“, то самі і всі братчики гасили свої свьічки, вимовляючи слова: „Справ душу свою, щобись не згас по смерті, як свьітло свьічок на землі“.

Ся дивна церемонія видала з часом добрі наслідки. Задля самого встиду, щоби не стати позорищем людським, стали люди вистерігати ся своїх блудів, батьки і матери були спокійніші о вінці своїх дочок, газди о своє добро, а жид-арендар став сходити на діда.

Воно правда, що така містерія була і дивна собою, а може і з кодексом правним незгідна. Але часи були ще надто свьіжі по довгих віках зневажуваня людського достоїнства у бідних кріпаків.

Люди інтелігентні здвигали на се раменами, другі подивляли дотеп о. Мелітона, а неприхильна знесеню панщини шляхта була з сего рада. Вона сама славила перед властями его енергію, бо, винявши шкоду в пропінації, раділа вкорочуванем самовільства хлопів.

Одним словом о. Мелітон стояв на добрих ногах, ерархія наділила его почестями, мужики его бояли ся і мимовільно навчили ся шанувати, власть мала в нїм доброго помічника в моральнім веденю громади, а шляхта пересьвідчена, що хлоп, коли не вірить сліпо, дичіє, наділювала его також своєю ласкою.

Опроче о. Мелітон не був злим чоловіком. Сімю свою любив, для неї трудив ся щиро в невсипущій роботі. Для сусідських пан-отців щирій приятель і добрий сусіда був все готов до помочи або до ради.

Тверді умови житя, — бо все-ж праці мав доволі, — не затерли в нїм слідів давного молодечого жару. Без него празник не був празником, а весіле весілем. До нинішного часу володів він гарним басовим голосом, знав розказувати гарні приповідки, сьпівати жартобливі пісні, і справді не було в тій стороні ні одного сьвященничого дому, де-би він не кумував або не сватував, а всюди старі й молоді радо витали

високу, худощаву стать о. Мелітона, его-ж ніхто не називав інакше, як „громадським татунем“. „Поїхати до татуня“ значило поїхати до его дому, і зазнати там що найменше пів доби теплого широ-руського гостюваня. А бути у него в гостях значило, за багато заставленим столом провести чимало хвиль при жартах та безжурній веселости.

Своєї рідні у о. Мелітона не було. За те численна родина его жінки була предметом его запападливости; він у неї славив ся наче другим патріярхом, бо вона радо линула до него по пораду і поміч, а о. Мелітон так звик до того, що вже ніколи ні одного ні другого відказувати не сьмів.

Нині однак о. Мелітон не був в гуморі. Ранішня подія так его загнувила, що навіть принада сего улюбленого кутика в гаю якось не була в силі прогнати усіх хмар з его лица. Усївши на ступнях каплички, вийняв о. Мелітон здоровий капчук з кишені, відтак спорядивши протичкою ножика люльку, поклав до неї сьвіжого тютюну, підкрутив цибух, а добувши з кишені камізельки кремінця і губки, тим-же самим ножиком викресав огню, і поклавши розжевілу кришку чиру на люльці, став її розкурювати. Легкий димок запашного тютюну лучив ся з сьвіжою вонею ліса. О. Мелітон стали відчувати полекшу на нервах, а для більшої вигоди розпростерли обі ноги, на праву руку сперли голову, лівою справили бриль від сонця і полинули якоюсь тихою думкою Бог зна куди. Не чули, що стежка ведуча через гай, стала гомоніти прискореним тупотом. За хвильку виринула з гушавини цікава, кучерява головка, а за нею сиві оченята, здорове, румяне личко, тай сіра підперезана сорочина малого хлопяти. Був се звичайний „Dominus Husakiewicz“ або по нашому пастушок від гусей, що роззявивши ротик вже мав щось сказати, як о. Мелітон звернули ся в ту сторону і, побачивши хлопчину, кликнули:

— Domine Husakiewicz! quid est? чого хочеш?

Мали бо о. Мелітон ще одну сьмішну привичку, що в добрім розположеню любили глаголати на всіх язиках. Латина підпомагала німеччину, німеччина споріднювала ся з польщиною, польщина закривала ся русчиною, а деколи мова о. Мелітона завершувала ся грецьким або церковним зворотом. Все те разом зливало ся в цікаву сумішку зворотів, аргументів, а було одною з головних прикмет сего чоловіка. Він

був св'ящеником-уніятим, тому, як сам казав, не цурався латини. Фірмана називав „magistr-ом equorum“, гуменного кликав „economus parochialis“, паламар звався з грецька „προφίλαξ ἐκκλησιαστικῆς“, а кожда дівка до домашньої прислуги носила назву „ancilla vassensis“, бо вже-ж на повістві кожда дівка мусіла більше ходити коло коров, ніж послугувати в покоях. Гнівався о. Мелітон з засади по німецьки, а уживане все однаких термінів вбилося так в голови пан-отцевого окруження, що і прислуга і більша часть парохіян розуміла добре сю термінологію.

— Du Bengel einer — чого хочеш? — спитали о. Мелітон добродушно господина Гусакевича.

— Мене післяв поршілякс [таке бідний Гусакевич переробив з профілякса] сказати, що гості приїхали.

— Які гості?

— Я не бацив. А казали, що якісь їмость і панци.

О. Мелітон піднявся з свого місця, потягнули зо два рази люльку, винули з неї попіл і пішли скорою ходою домів. Розбирали в думці, хто-би се міг бути; думали, що може найстарша дочка з сином, але поки що не могли відгадати. Минувши райок і пасіку, ввійшли другим входом до своєї канцелярії і, скинувши з себе *бализон*, бо так називали довгу загортку з сірого полотна, закликали „vestibularium“ сиріч поковця Дмитра і веліли собі подати чорний сурдут.

— Хто приїхав?

— Не знати, прошу єгомостя: чужа їмость з паничем, похожим на молодого єгомостя.

— Та де-ж вони?

— Вже з їмостею в св'ітлиці чекають на єгомостя, бо їмость веліли подавати обід.

Загорнувшися і підчесавши пальцями волосе, перейшли о. Мелітон через спальню жінки і гостинну, а звідси в св'ітлицю. В св'ітлиці на почеснім місці широкої канали сиділа старша худошава жінчина, уся в чорнім платю. Правобіч круглого стола сидів молодий богослов, а лівобіч як раз против гостя сиділа їмость Мелітонова.

— Слихом слихати, видом видати! — обізвався о. Мелітон до гостей своїх, коли вони як раз подалися витати господаря дому.

— Чи-ж я надіяв ся, чи-ж я надіяв ся побачити нині в своїй хаті сердечну паню сестру! — сказав він, простираючи обі руки і цілючи паню сестру в оба рамена, бо і вона те саме вчинила.

— А! і dominus theologus! Нігде правди діти, здоровий вибрав ся, як з виду, то удав ся сестрі добродійці, — і за тим поцілував о. Мелітон Тося в голову, а він цілував вуйка в руку.

Лице о. Мелітона роз'яснило ся. Правду сказати, не був він конче рад гостям. Їх приїзд після першої звістки уважав він довершенням фєрального дня, але вид пані Марії роз'оружив его. Тіточна сестра пані Мелітонової з давен, та ще з дівочих часів своїх знакома свому шваґрови, тішила ся его прихильністю, а найбільше зза того, що хоч остала вдовоцею, бідною, бездольною сиротою, не піддала ся біді, у людий ласки не просила, а сама своєю головою і трудом шукала собі прожитку. Наколи всі свої, вся рідня, все непокоїла о. Мелітона ріжними ділами, а мало коли не такими, щоби з ними не лучили ся і материяльні орудки, Марія одна, хоч єї тіточна сестра давно любила, не просила нічого і сим з кождим роком добувала в его очах більшої шани. А не бачив він ні єї, ні сина літ з вісім. Тосьо був ще учеником в гімназії, як его мати гостила свого шваґра в своїм домі. Тогді був о. Мелітон в Бережанах в справах свого найстаршого сина, що кінчив гімназію. Сестра тогді і погостила як слід свого шваґра і за весь час кількодневного побуту ні одним словом не пожалувала ся на своє вдовине безталанне...

— Ганно, — говорив о. Мелітон до жінки, вернувши до дому, — Марія герой-баба! Не загине! А син єї от дитина не така, як мої мізинки. Сам порпає ся, будуть люди з него.

І з Тосья справді вийшли люди. Чотири роки минули, як батогом луснув. Тосьо укінчив теологію „cum eminentia“, але нинішній Тосьо се був вже не той покірненький, тихенький, несміливий студент. Чотири роки побуту в столиці краю, зносини з великим гуртом товаришів, ба і з людьми, що стояли на трикіріоні єрархії, освїтили і виробили его. Гарний голос теноровий заповнив Тосеві поважне становище поміж семінаристами, а вони так тогді, як і нині, гарний хоровий сьпів уважали точкою своєї амбіції і слави. Права

ї щира душа, праведний характер і здібности, витривалість в науці і розум зробили з часом Тося семінарським Вен'яминком. Ним гордився ректор і настоятелі, его любив митрополіт, знали крилошани.

Зрештою був Тосьо і вродливим хлопцем. Рум'яне лице, гарний зріст, карі очі, чорний волос, дзвінка бесіда, були також не аби якими прикметами.

Легким кроком сунув він розцілювати руку о. Мелітона і з першого погляду сподобався о. господареві.

— Бравий хлопець, нігде правди діти. Не знати на тобі, сину, чотиролітньої неволі.

— Славити Бога, добре визирає, — обізвала ся пані Марія...

— Видно, що добре кормили. А „вариха“ яка? Добре харчувала? За наших часів, нехай їй Бог сего не тямить, от баба була! З пекла родом. І чим вона нас не харчувала! Нераз, вибачайте, так черево боліло, що і по тижневи або і більше не робилося „офіцій“.

— Тепер якось ліпше, — сказав Тосьо, — троха і дозір кращий, новий ректор!

— От і пригадали вариху, — вмінала ся пані Ганна, — таж і я вариха, а сестра з дороги. Прошу, на те, що Бог дав...

— Прошу, прошу, — сказав о. Мелітон, і рівно в дві пари, він з панею Марією, а пані Ганна з Тосем попід руку перейшли в гостинну. Тут порала ся вже служниця, а із здорової вази занесло смачною вонею запашного руського борщу. На першій почесній місці сіла гостя, насупротив сів Тосьо, між ними пані Ганна.

— Ну, „domine eminentissime“, від чого-ж зачнемо? — спитав о. Мелітон, дивлячись зпід ока на „питомця“.

Тосьо заскочений сим питанем якось не знав, що відповісти, і так що лише сівши, зірвав ся з свого місця і мимовільно перехрестив ся на голос, привикши до сеї функції за чотири роки семінарського життя.

— Гарно! дуже гарно! так і треба! — обізвав ся о. господар, — воно по теологічному і по християнськи, але на гостині треба обід і чимось другим починати.

І те сказавши до зацікавленого Тося, підійшов о. Мелітон до шафки, отворив її спеціальним ключиком, і винявши

звідси гарно різаний боклачок з золотистим плином, наляв чарку, випив її і сказавши „помагай Біг!“ наповнив її Тосеви.

— От від сего братику! Молитва молитвою, а чарка собі не завадить. Тим і треба похрестити тоненький, пісний пошівський борщик.

Тосеви стало ясно. Після сего вступу і єму чарка пішла в роті гладко, а відтак і усміхнувся на дотеп вуйка. Вуйко за весь час обіду був дуже говіркий. День був пісний, бо п'ятниця. О. Мелітон жартував собі з кожної, хоч як добре приладженої страви. З'їсти любив він добре, а без мяса чув себе якось ніяково.

— От і вигадала моя їмость обід для загірських гостей, от славно! Либонь чи не прийде ся подибати нині з оселедцем... Тосю! знаєш ти гимн на честь семінарського оселедця?

І не ждучи відповіді став о. Мелітон деклямувати з патосом славно сатиру на семінарський харч:

„Вставай, вставай, протри очи,
Хоч не спав-есь сеї ночі,
Бо тя вчора нагодили,
Фафулиці наварили.

.....
Пан селедець у мундурі,
Що му лоб об'їли щурі,
На тарели лежить боком
І дивить ся одним оком...

.....
Гейже, гейже, весели ся!
Що з'їш завтра, не жури ся,
Іда — марність сего сьвіта,
Ректорови многа літа!“

— А що? правда, ще тямлю, а ти знаєш сю пісню?

— Знаю, — відповів Тосьо, — і засьпівати знаю.

— А сьпівалисьте її часто?

— Либонь чи не що дня. Видно і давнійше не гаразд ліпше було, як тепер в сїм ділі.

До столової внесено на полумиску гарно звареного шупака.

— От оселедець! на такого пишемось оба. Що? правда, domine?

— Verissime, profecto verissime, — була відповідь Тося, а пані Ганна стала гостей своїх запрошувати до сеї

свіжої страви. О. Мелітон поки що виняв з шафки здорову фляшину вина.

— Небіженьку, обпив ся ти чимало води за житечка свого! Тепер вином тебе підливати мем, — сказав Мелітон, звертаючись з тим словом до щупака.

Поналивавши до чарок, відізвав ся:

— За ваше здоров'я, пані-сестро, за вашого сина здоров'я! А води не пийте, бо бравий чоловік навіть в чоботях води не любить.

— Спасибіг, спасибіг! — дякувала пані, Марія розсміявшись весело, а пані Ганна придала від себе: „На щасливе весіле!“

Син поглянув значучо в лице матери, а мати глянула на сина і якось укліннійше ще стали дякувати господарям за їх щирю гостину. Сніста протягнула ся доволі. Балакали і наговорити ся не могли. Тосеви аж лице нашіло і від горя і від кількох чарок вина. Він видно рад був може звернути на справу, що може задля неї сюди приїхав, але о. Мелітон все розпитував жінчину сестру про часи давніші і балакав про теперішні умови життя. Тося поки що не займав питаннями; те він лишив собі на пізнійше.

Вже добре було з полудня, як господар з жінкою перевели гостей своїх з столової на веранду. Вид з неї не був поганійший від виду із збочи за діском.

— Ах! як гарно! як гарно тутка? — стала пані Марія розхвалювати сю сторону, що дуже хорошою картиною широкого виду стелила ся перед їх очима.

— Справді гарно! — чудував ся і Тосьо.

— Отсе не семінарські мури! Вуйко певно люблять свою оселю.

— Се ще нічого. Ходи зі мною! Побачиш другий бік її, — і, подавши Тосеви тютюну на папіроску, взяв его вести до свого улюбленого гаю, щоби там відотхнути після смачного обіду. Жінки лишили ся на веранді, розказуючи собі свої жіночі справи.

Вже сонце половиною лица свого сховало ся за гаї і гори, вже его золотисті промінні послідними поцідуями несли сердечне добраніч матінці землиці, вже скрізь по видніючих

в дали полях заврушились потомлені хлібороби, довершуючи своєї буденної праці, пастухи стали вже зганяти худобу до купи, а вони обидва ще говорили. Тосьо, очарований і добротю вуйка і благодатним холодом чудового літнього вечера, говорив і не міг наговоритись, розповідаючи про часи своїх студій в гімназії і про побут в семінари, що з него вийшов він із чималим розчарованем. І не він один. Всі єго товариші-ровесники, всі, що ще на шкільній лавці огріли молоді свої серця музою великого Кобзаря-мученика, всі, що в слід за єго піснями самі розбирали, чи є правда на свѣті, всі вони думали найти єї в тих мурах чотиролітньої добровільної вязниці, і сказано, мало хто з них вийшов з неї осінений духом вишим.

Що правда, найшли вони тут велику глоту молодіжи, найшли недостаток карности і послуху, найшли старшину, що не доросла до своїх обовязків, найшли недостаток управи, але не найшли того духа, що повинен був всею своєю силою сяяти в нідрі такої інституції, як руський духовний семінар. Молодий чоловік, увійшовши перший раз з свѣта в притвори сеї інституції і надягнувши на себе фундушеву рясу - реверенду, фундушеві семи-милеві чоботи і історичний циліндер, перетворював ся з часом в цілком друге, а так до давного свого „я“ неподібне, сотворіне. Альфою і омегою єго істнованя під визначенім єму числом ставав дзвінок, а сей голошний, але бездушний і студений приказчик чи раз перетворював враз з другими обставинами і найблагороднїше серце в холодного автомата. Після послуху дзвінкони оцінювало ся звичайно характери і поведєнє тих молодих людей. Поступи в науці оцінювали професори на університеті, а хто мав оцінювати і розбирати стійність їх сердець, хто мав потрудити ся над виробленєм їх характерів? Чи ректор і кілька префектів або по нашому управитель і настоятелі? На звиз двіста молодих з ріжних сторін постяганих кандидатів духовного званя було їх мало, аж за мало — виходило отже, що молодіж сама себе виховувала, коли не було кому ховати єї і вести до щирого свѣгла правди. По формі вела єї старшина, по нутру, по єстві сєго, з чим дучила ся будуччина і молодіжи і єї народу, вела вона себе сама, але прямою анархією. Вона, не маючи перед очима яєно поставлєних духових ані народних ієдеалів, не загрїта приміром старших,

жила своїм промыслом поти, поки сей промысл не довів її до загальної і всім одної мети: укінчення семінаря, щоб відтак можна, пошукавши жінки, висвятити ся і ставати в ряди „достопочтенного чина“. І ніхто не питав ся тогді, чи є в кандидата званє, чи буде він справдішним сівачем Христового зерна, чи лишень збирачем наесущного для свого прожитку і прожитку сім'ї, ніхто не питав, чи в серцях тої, з року на рік на трудовників в Христовім „вертограді“ посвячуваної молодіжи, тліє який жар патріотизму, бо і не було кому про се питати. Патріотизм був в словари руської термінології словом новим, а его значіне було так угле, як нитка паутиня. Він до років шістьдесятих був річею зовсім незвісною, від шістьдесятих до сімдесятих — чимось в роді розпливаючих ся на сонци дреглів. Патріотизму учить передовсім мати, відтак батько, патріотизму учить школа, патріотизму учать обставини, та на жаль ні матерій, ні батьків патріотів не було, школа була в чужих руках, а обставини були не сумні; але такі, що доволі темна ще тогдішня інтелігенція не здавала собі з них справи, бо їх і розуміти не вміла. В літах 50-тих патріотом був той, хто кричав „я Русин“, а не знав ні історії, ні літератури свого народу, — патріотом в літах 60-их був той, хто сторожив східного обряду і ставив его на перший плян в своїй службі церковній, а все те не спиняло ні одних, ні других дома з сімєю і на товариських сходах говорити по польськи, а хлопом-мужиком хліборобом погорджувати подібно як се чинив перший-ліпший шляхтич. Патріотом був сей учитель в школі, що молодому, а до своїх святиощів лінивому Русинowi не дав двійки, патріотом був той, хто спорив і дер ся за азбуку, а сам не розумів в сій справі над те, що азбука усвячена нашою церквою. Таких патріотів було повно; залежало від промыслу одиниці: хто вмів ліпше удавати і свому „аз“ твердішої надавати поваги, сей був і більшим патріотом. Примір ішов з гори! І чи-ж молодіж, таким повірена людям, могла справді підховати ся як слід народови свому на потіху і честь? Фальшиві акорди в душах висшої ерархії перемінювали ся в головах молодшого покоління в правило фальшивої гармонії, а як вона була чиста, про се могли багато сказати мури старого семінаря.

І Тосьо, ввійшовши під єго дах, застав ті самі обставини. На митрополичім престолі згас що йно владика „сластолюбець“ і автократ, а по нім прийшов смиренський самоумчитель, але єрархія остала тога сама. Остала з пересвідченням, що вона „соль землі і народа, отже висша всіх сословій“, а тим самим псевдоаристократична — і остали нові, за час володіння попередного владики сьвіжо вироблені типи Лизуновичів.

Не було моралі поміж єрархією, не було єї поміж тогдішню молодіжю семінарською — багато там характерів ломало ся зіпсованем, виходили лишень одиниці з яким-таким сьвітоглядом.

До того безперечно смутного стану примішав ся по роках 60-тих ще й сильний партійний розлад. Від першої появи Шевченкового „Кобзаря“ більше мисляча молодіж пішла за голосом народного генія, але сей голос трафив не до всіх сердець. Він був відгомном простонародного серця, серця осьвіченого, геніяльного простолюдина, тому не міг пірвати за собою ні аристократично настроєної єрархії, ні єї наслідуючих по багатьох селах пан-отців, а тим самим і їх дітей, в тім дусі вихованих.

Молодіж семінарська, що вже і так ділила ся на „восточників“ і „западників“, або „питомців“ львівської і перемиської дієцезії, з котрих перемиські уважали себе твердими а звали ся також „каштанами“, бо їх попередники висадили одну вулицю в семінарськім городі каштанами, дальше на панців-поповичів і хлоповичів, тепер розділила ся основно на два табори: українофілів і твердих або сподвижників проголошеної словом ідеї „адін народ“. На жаль тверді були горою, а другі мусіли стеречи ся, бо управа семінарська, ясна річ, прихильною до них не була.

Тосьо, хоч син сьвященника, належав виймкового до друтих. Таким увійшов туди, таким звідти вийшов. Він був через два роки тайним головою своєї громади і твердим стовпом того духа та тої ідеї, а вона вчила єго думати над собою, над товаришами, над долею свого народу і своєю. З того він і сповідав ся довго перед своїм вуйком. Щиро, сердечно потягнув сей єго до себе, а молодий, чуткий хлопець розкрив перед свояком цілу свою душу.

О. Мелітон, прочитавши его свідощтва, став его намовляти, щоби шукав собі дороги до чинів висших, бо на его думку молодий чоловік без гадки про карієру уважав ся чимось незвичайним.

— То все гарно, мій любий. Я розумію тебе і твої ідеали, з ними однак не зайдеши далеко. Я, практичний чоловік, можу тобі сказати: поезія хочби якого поета є все лиш поезією, є все лиш здогонюванем недосяжних ідеалів; практика учить інакше. Ви молоді не знаєте світа і мужика не знаєте. Він темна, незряча сила, тому на него також сили треба. Тонкості чутя він не розуміє.

— Ні, вуйку, ви несправедливо судите. Мужик темний, бо темним его роблено, бо про освіту его ніхто не думав, далі зрештою і незрячого брата приєднаеш собі серцем.

— Ха! ха! ха! — засьміяв ся о. Мелітон. — Чого-ж тобі треба, мій молодичку? Хіба-ж мені лизати ся та цілуватись з хлопом? Мені видить ся, що ваші високопарні ідеї за далеко вас уносять. На світі були, є і будуть суспільні ріжницї. Я не на те вибив ся висше своєю освітою і трудом, щоб відтак був за „пан-брат“ з сіраком.

— На мою думку треба ще більше.

— Якже?

— Служити сему сіракови!

— Не вже-ж пасти худобу у свого паламаря?

— Ні, не так розумію. Служити єму порадою і наукою, служити трудом і ласкою, служити любовю, а така служба се лиш відвдяка, се лиш довг відданий...

— Ну, гаразд, нема що казати. Чи ви всі такі тепер виходите звідти?

— Не всі, — відказав Тосьо. — Деякі навчили ся сповняти „офіція“ шематичні, а відтак грати в карти і робити довги.

— Ну, я сего не робив, а таким хлопоманом бути не міг-би, як ти сего жадаеш від мене.

— Ні, вуйку, але ви знов і не такі, яким ви себе покажете. Ви самі знаєте, що освічений мужик — самосвідома сила народна, а темний — ніяка, пасивна.

— Так, але до того треба віків, впрочім я єму даю таку освіту, до якої мене заставлено, церковну.

— Мало, вуйку, вибачте. Пастир духовний, се велика

сила. Ёму не лиш пан-отцем, але педагогом і патриотом треба бути, а як чутка про вас іде, — сказав Тосьо, підлежучи троха старому, — ви певно такі.

— О, тверді ваші услівя, мої паничі молоденькі. Але чекай: поживем, побачимо.

— Певно, побачимо. О, якби я хотів вже тої хвилі діждати ся, коли буду міг зачати свою роботу і нею тудою працювати, щоб по літах моєї праці ніхто про мого прихожанина не міг так сказати, як той адвокат, що про него я розповідав вам. Вуйку, мені до нині серце крає ся на згадку сеї пригоди, а щиро жалував я своїх товаришів, що вони чи одну хвилю марнували на устроюванє хочби семінарських „Серафінок“ забуваючи, що дітям Руси тільки вчити ся і вчити ся треба, бо тільки таким робом роздобуде ся „дия своєї хати і сили і волі...“

О. Мелітон не відповів на се нічого. Він може і відчув той жар молодечий в грудях молодого чоловіка, він не міг не признати ёму правди. Будь що будь і він сам, пригадавши собі часи свого побуту в мурах семінаря, відчув, що за весь той час учили ёго, правда, і герменевтики, і халдеїки, і асирики і Бог зна чого не вчили, але не показували ёму тої мети, що так ясно сьвітила в очах представника молодшого покоління. Коли-ж сам мав троха більше любови до простолюдина, сего він певно там не набрав ся. Він тямив, що і ёго батько робив панщину і відбирав панські побої, — він знав, що на рід зпід тої стріхи, що зпід неї він сам вийшов, був бідною, найбіднішою верствою народної суспільности.

— Так, вуйку, — зачав знов Тосьо, — ви бажаєте, щоб я пішов по „ліствици преувеличеного чина“, ні — годі. Там, вуйку, аристократи, а радше аристократи фальшиві. Небіщик митрополіт був найліпшим їх представником. Був паном, вельможю, бо був найпершим владикою, але не руським. Руси не любив, бо хто так гордим був, що аж на своїх „собратий“ накидав ся неповинно мокрим рядом, сей не мав ні крихти руського духа, ні серця в своїй груді.

— Судити остро, але факти?

— Охотно розкажу. Уявіть собі, вуйку, старенького, сивоволосого сьвященика „antiquae educationis“, що від хвилі висьвячена не був ні у Львові, ні у сьв. Юра звиш 50 літ...

— Ну, що-ж дальше?

— Уявіть собі єго перестрах, коли на донос якогось лизуновича дістав приказ ставити ся сейчас перед лицем митрополіта, а сей сего струдженого далекою, бо аж з глибоких гір ведучою дорогою, приймає, не вислухавши єго вперед, лайкою і польським словом.

— Але-ж за що? може була єго правда?

— По причині доносу, що з хлопами жиє, як з рівними собі...

— Не могло так бути; міг боронити ся!...

— Було. А було й так, що прийшло до такої оборони, якої митрополіт з роду не чув...

— Що-ж? до якої?

— Побачивши, що переборщив, подобрів і став розпитувати, що чувати більше в єго парохії.

— А делінквент?

— Відповів з місця: „Що-ж чувати? От, як у нас на селі! Люди говорять, що сьв. Юр їздить на кони, а наш митрополіт, вибачте, Високо-Преосвященний, на свини!...

— О, добре! Бігме, Боже, добрий собі. Хто-ж се був такий мудрець? бо справді Соломон!...

— Старенький о. Михайло з Д.; ви, бачу, єго знаєте.

— Знаю, знаю. От, доведи Боже ще старого побачити; от і побажаю єму успіху...

— Се-ж вам факт і примір. А чи думаєте, вуйку, що окружене владики інакше? Ви може не буваєте там часто, то і не знаєте того. Спитайте „собратий“ знаючих ближше тамошні обставини, хто се є „капітульні ланцухові бриськи“, — вони вам розкажуть. Гордість і гордість і дивна, а так духовенству нелицююча псевдонанська, вдача. Коли ідеш до котрого, стій перед порогом або в сінях, як в передпокою ексцеленції, і тому Юр собі туди, духовенство туди, а по середині бідна, темна паства, над котрою працює ся без пляну, без витиченої мети, і хіба так робить ся, щоби чужі пекли свою бульбу в попелі нашої нездарности...

Тосьо говорив правду. О. Мелітон сам не міг позабути того легковаження своєї особи, як і він бував за своїми ділами у сьв. Юра. Там найшов він фєвдалів кастових, а не найвисших сторожів народної церкви.

— В тім може троха і твоєї правди, — обізвав ся він по хвили до розгоряченого своєю бесідою свояка. — Так

що-ж? Ні мені, а тим менше тобі се на другий лад перетворити.

— Тому-ж я і не хочу туди пхати ся. Бували і там такі, що хотіли мені иньшу мостити дорогу. Вказували мені дорогу до Відня, Риму, а в перспективі „палідрони“, так годі було їх слухати. Іти мені на чужину, віддалити ся сотку миль або й дві від дорогої матери та від рідні — було годі. Мій батько був сільським попом, стану і я таким; докторатів, туди йдучи, не потребую, а на тепле слово до люду стане мене і з тим, що научив ся доси.

— Воно і твоя правда; а хіба-ж думаєш, що і між сільським духовенством не станеш рідкою одиницею. Знаєш, як у нас голосять: „Що попик, то типик“.

— Нехай, але не мати му діла з висшими, лишень з рівними собі, а в тих певно грудь чутливійша і чистійше серце.

— Дай Боже; а поки що вертаймо до дому.

Тосеви, що звиш три години пересидів на узгір'ю збочи, захотіло ся ноги розпростувати і забажав збігти в долину, на селю. О. Мелітон пристав, і стежкою, що крутий слід свій визначувала ясною рисою вздовж збочи, стали оба спускати ся в долину.

А там в селі, притихле за дня, жите гомоніло знов мов соткою роїв в величезнім улию. На гілях деревини цвирінкала безліч укладаючих ся до сну воробців, на крайній клуни якогось зажиточного газди клапали старі бузьки з бузенятами; з хат підоймали ся рівні стовпи диму, по подвірях і левадах чути було накликування пораючих ся газдинь, що, вернувши по цілоденній роботі в поли, скликували хто куриї, хто гусий, хто поросят. Декуди накликували ся вигукуючі діти, а широкою і довгою улицею ішла довгою отарою худоба. Попід ноги коров та телиць плентали ся побекуючі вівці, спихаючи себе взаємно в рів і поскубуючи запорошений муріг. За отарою йшли пастухи, погукуючи та повистуючи, хто на губах, а хто на дудці. По завітчаних густою деревиною оселях стали скрипіти над кирилицями журавлі, а далі знов останні незавершені вози з хлібом повертали до своїх відчигнених воріт, а осі їх, висушені цілоденною спекою, поскипували, як вертаючі ранною весною з поля теліги.

Оба мужчини виминали скорим ходом веїх і вся, віддаючи поклоном на поклін „Слава Богу“ та „Слава Ісусу Хри-

сту". В половині села повернули знов на гарну леваду, а нею вже вертало ся знов під гору на приходство. Від горішнього села надійшов гурт женців, розкішних здоровлем, веселих сповненем цілоденного труду. Попереду бігли, збивши ся в купку, поквітчані дівчата, далі побренькували косами парубки. Он там на скрутї порівнавши ся, ударили у всі голоси. По вечірній тиши, по росі вечірній пішла луною весела, дзвінка пісня:

„Над річкою, над бистрою
Спізнав ся я з дівчиною;
Над річкою з бережечка
Пригортала до сердечка...“ —

і нараз, як бритвою втяв, затихла, бо з гори з дзвіниці загомнів голос дзвона, найперше одного, відтак всіх, мов одної співучої сем'ї. Гомін той застогнав якимсь сумовитим, жалібним звуком, заводив голосячи сумної. Похилились женчики до долу... повклякали, похрестились, познимали й собі капелюхи рівнаючи ся з ними пан-отці і шепнули „вічная пам'ять“. Над селом гасло останне зарево минаючого дня, а в селі згасло одно тихе, трудяще жить, і по его душі голосили як раз жалібно дзвони...

Гості повечерявши пішли спочивати. Для пані Марії вимощено вигідне ліжко в гостинній, а Тосеви постелено на веранді, бо просив о се тому, бо в покоях було душно. І мати і син позасипляли вже давно спокійним сном під дахом гостинним. На приходстві затих давно гамір буденного руху. Сьвітило ся лишень в канцелярії о. Мелітона і в челядній. Пані Ганна пильнувала сьвіжого печива, а о. Мелітон, надивши на голову папафійку, зложив руки і як раз кінчив вечірні свої молитви. Відмовивши посліднє „Славословіє“ і „Господи помилуй“, хрестив ся він з лицем зверненим до сходу, а в тій хвилі вийшла й собі з челядної пані Ганна і, присівши на лавочці під двома розлогими липами, видно чекала на свого чоловіка.

— Що-ж? сплять вже? — поспитав він, наблизивши ся до жінки і сідаючи побіч неї на лавці.

На тім місці обоє супруги в літній порі відбували звичайні свої сиєсти. На тій лавочці сідали вони від давних

літ поруч себе; тут радили чи раз про найцікавійші справи свого дому і сем'ї, тут пригадували собі давні, незабуті дні молодости, тут радили над тим, що їм було треба робити на півнійше, тут слухали весною лящання соловеїв, а літом ховали ся перед спеком сонця, перед задухою в хаті. Ті дві розлогі вікові лиши з року на рік були свідками найтайніших вимін гадок, і понад їх головами все своє густе, зелене розстеляючи гілє, наче благословили їх тихому, сумирному суиружому житю. А пані Ганна, ровесниця Марії, була типом подруги сьвященника. За літ молодих навіть дуже гарна, переховала сліди сеї краси до тепер, лишень, що в тім лиці можна було вже читати історію єї життя, а нею був безстанний труд, праця від досвітків до ночі. Господиня на цілу тутешню сторону мала в житю своїм три ціли: бути доброю жінкою, доброю матерію, а тим осягнути цілє третю, іменно поважанє між сусідками. Перші роки єї подружя зійшли на студіованю характеру свого чоловіка і раз его пізнавши, вже з ним уміла в злій і добрій годити ся хвилі, була навіть більше пасивною, чим він сам вимагав того від неї. Керму долею дітий здавши цілком на него, робила лишень те в тім напрямі, що до неї належало. Єї діти за часів школярства мали гарне білє, гарну постіль, єї доньки принесли своїм чоловікам в приданім можливо гарні і з вибагами гафтовані хусты, але те, що сама беззглядно слухала чоловіка свого, визначило ся і на єї дітях.

О. Мелітон був все першою і остатною інстанцією в хаті, мати була тайним і тихоньким посередником між ним а дітьми, і то в справах найконечнійших. За те в домашнім господарстві була вона незрівнана. З педантизмом сповняла вона свої труди домашні і нім утримувала лад і статок, поручений своїй опіці.

Чоловіка любила й шанувала. З годом-перегодом повиривши в розум его голови, понехала кликати его по імени. З польська, бо-ж і в польськїм ховали ся дує а в вірі лишень батьківськїй жінки єї часу, хоч з часом наломала ся говорити по руськи, вона ніколи не кликала его інакше, відколи старша дочка пішла з хати, як „ксенже“, а в тім слові було все. Була честь для его стану, для его зверхности в хаті, честь для него, як для вітця єї дітий і голови цілої

родини, а врешті честь для него за те, що щиро радив і помагав їй найблизшим.

Після обіду вивідавши ся від пані Марії, що Тосьо рад-би за допомогою вуйка пошукати собі товаришки життя, та лише що ні вона, ні він просити о те не сьміють, дожидала терпеливо вечера і сеї години, що в ній буде могла з ним щиро розібрати справу свого сестрінка.

— А сплять, — відповіла на запитанє чоловіка. — Сьвітло погасили. Щаслива Марія — дїждала ся потїхи з сина.

— Справді хлопець добрий і серце в него чисте, але фантаст. Їму не буде добре в сьвітї.

— Хїба-ж тим, що серце мають добре, має зле бути? Тож, ксьиже, нам, славити Бога, не зле, а я про серце ваше також інакше не скажу.

— Та їмость ласкаві, нігде правди діти, але у него тота доброта проявляє ся фантазіями, що про них я бодай не чув ніколи.

— Звичайно молодий. Коли-ж і кому до лица фантазія, як не молодому?

— Так, так, не перечу; він однак хоче бути попом і пляни своєї попівської роботи начеркнув на якихось висопарних і в поезіях вичитаних ідеалах.

— Воно може і те добре. До нашої Люсі сватав ся, знаєте, той присадкуватий з Залужа... Ну, сеї певно про ідеали не чув нічого і сїнько... Молоде та літає, а відтак присяде; але самі кажете, що хлопець добрий.

— Добрий і гарний. Він справді як живий небіщик єго батько. Слухайте, їмость, не звїрювала ся Марія, куди він поверне за жінкою?

— От і в тім діло, що їм ніяково до вас за порадою, хоч того приїхали.

— Ну, не дурний хлопчище. Цїле полудне учив мене, як цяцькати ся з хлопом, а не спитав мене, куди-б єго справити, щоби міг відтак цяцькати ся з жінкою.

— Обоє не сьміють.

— Так завтра на екзамен возьму єго, побачимо і тоті ідеали... — кінчив з легкою досадою о. Мелїтон, бо на єго думку Тосьо, будучи укінченим алюмном, повинен був перш вєсього тогу річ з ним розібрати.

— Яюсь вже зробите, а вже ніхто тому не буде такій рад, як Марія. Бідній вдові прийде ся жити у сина, а як невістка лиха трафить ся, то й найліпший син не улегчить долі нелюбленій невісткою мамі.

— Хіба-ж я вам імость злих невісток понаходив?

— Крий Боже, а подай таких кожій матери. Тай наші хлопці були що правда меткійші, а Тосьо мабуть не знає ще нікого, а як знає, то про се не говорить мамі.

— Повезем, то й пізнає. На Україну не поїде, дівчат сторонських доволі.

— Та вже, як порадите по свому, ксеенже, він послухає. Марія не може нахвалити ся, який він добрий і слухняний.

— Коби лиш не хотів своїх думок виявляти, бо знаєш, як то наші крикнуть „революционер“, — панни в алькіри поховають ся.

Пані Ганна стала відтак вичисляти знакомі собі партії. О. Мелітон кидав від часу до часу і своє слово, але рішучо за ніким не виявляв ся. Розбирав більше в гадках те, про що говорила жінка. З привички сягнув до кишені за кашуком, хотів закурити люльку, бо цибух лишений тут перед почином молитов стояв як раз при нім; але пригадав собі, що завтра має службу божу, а місяць вже сходив, що було познакою північної години, — сховав отже тютюн назад в кишеню.

— Га, яюсь воно буде, але, імость, час і нам на лежанку.

Сказавши те підвів ся з лавки, а те саме зробила пані Ганна. Від полудня подув легонький вітер. Заколисав гілєм лиц, зашевелів їх листками, а зза церковної бані вплив косорогий місяць, кинув свої проміні в сей бік і побачив, як обоє супруги віддавали собі щире, сумірне добраніч. Вона похиливши ся цілувала єго сьвященичу руку, а він віддячив їй тим самим і тулив уста до похиленої голови...

Через хвильку згасло сьвітло в челядній і в спальни іможі, а о. Мелітон, збираючись до постелі, пошукав свого трєбника і там на кінци тої книжки, на вилетених в ню картках звичайного паперу став, положивши ся до ліжка і присунувши близше лампу, стоячу на столику при самих головах, читати записані рядом за своїм впливом і посередництвом повязані подружя. Тут стояло їх записаних вже шіснайцять. Тосєви припадала сімнайцятка.

— Погане число, але мара бери, яюсь воно буде.

За тими словами згасив о. Мелітон лампу, поправив ще подушку, приляг єї правою стороною своєї почесної особи і незабаром захропів всею силою своєї здорової груди...

4.

Проїхавши ще півтора милі з села Т. на полудне, лишивши цілий ряд подільських горбів, горбиків і ярів, ставало ся нагло над великанською прогалиною, глубоченним яром і виділо ся нараз в низу, в споді того яру широку, розкішну ленту Жовтих Вод або нашого Дністра. На мою гадку не знаю, чи є друга ріка на нашій Русі, щоби понад нею стелило ся тільки справдішної краси, тільки величних краєвидів прегарної, прехорошої природи. В середушім бігу своїм впливає Дністер під Нижнею в той славний яр, що дном своїм низший о кількасот стіп чим єго вершки, справді романтичними краєвидами і дуже буйною ростиністю хіба так чарує око туриста, як берегами своїми ріка Рось на Україні. І тепло в тім ярі на причуд. Від Чорного, козацького моря димуть безнастанно ті теплі чорноморські вітри, ріка сама видихує з себе тільки пари, що в тих двох услівях фльора дністрового може найбуйнійша в цілій середній Європі. Розкішним листком нашого звичайного оріха закриєш собі від сонця ціле лице мов брилем, а який той листок ніжний, яка єго вдача, такий він як і вся деревина і кожда ростина над берегами грімучого Дністра, люблений плеканець тутешного підсоня. З яру звисають величезні скали червоного подільського каменя, найчастійше покриті густим лісом або гордо задивлені в філі свого вічно плівучого сусіда... Понад самі береги — безконечні гаї лозини, вільшини та івги, при дрібних притоках, що бистрі свої води несуть серед шуму і гук до материнської ріки, тарахкотять млини та лотоки, по зеркалі золотистих филь дністрових, по верху тихих глубин єго шибать, мов великі чайки, човна, тратви, пороми, шуланди або плівуть поважно сплави та галари з різним людським добром, — а все того весняною або літною порою о Івані відбуває ся, серед відгомону одного великанського хору міліонів соловеїв, що їх тутка так повно, як капель роси ранком о сході сонця. Верхом ярів і понад притоками стоять гарні, розкішні села. Ті, що над притоками, отже ближше берегів,

а в глибині яру — дуже багаті і маючі, горішні села бідніші, бо хоч і вони на подільській землі, а все-ж нема на тій високоровені тих умов підсоня, що в долині. На горі ще сніг лежить, в долині дерева цвітуть, на степі подільським заметіль-хуртовниця, що й собаки з буди не виженеш, в ярі тихенько як у Бога за печею. Тут страшно лишень перед повенню, або ще страшнійше, як в хвилю літної бурі стануть греміти хмари і увесь яр тьмою закриють. Судним днем стяє тогді кожда година, бо гомін громів реве тут мов на шпихлах Черногори або в Карпатських пропастях, а пільма стає така, що світла божого на крок перед собою не бачиш. І над тим яром дністровим як раз о півтора милі від села Т. лежало гарне і дуже широке село. У него було своє імя, як звичайно у кожного села, але від якихсь кільканадцяти літ сторонські люди стали его прозивати „Шумячем“. Чому? Може правда була і по їх стороні. Наш нарід за всі часи свого лихолітя навчив ся орудувати одним страшним оружьем, а ним є сатира.

— А був великий ярмарок? — питав пан у мужика.

— Та... середний. Панів і жидів було доволі, а людий мало.

От і відповідь справді Гайнівська. Сотки літ не мав ніхто простолюдина за чоловіка, він тим-же самим і віддячує. Знов може нігде і в ніякім краю не водить ся звичай такий. Спитаєш мужика:

— А як вас зовуть?

— Мене? Панько Хитрий, але пишу ся інакше, от хочби Боднарчуком...

Зза того в перших початках австрійської управи в Галичині виходило для неї чимало клопоту. Німці повинисували в листи списні людей з їх епітетами-прозвищами як раз тими, що їх село славало задля добрих або лихих прикмет. Назвиск властивих в книги не втягнуено, а зза того лучали ся відтак і процеси і спори сусідські або й з державною управою.

Село, що про него згадано, прозвали люди сторонські „Шумячем“ не для жартів. Здавен-давна було тут тихе, сумирне, трудяще жите хліборобське, плило воно тою звичайною струєю громадських і буденних обовязків. Але і на него прийшла гірка хвиля. До села назначено приходником о. Софрона З., а се був знов тип роду і своєї вдачі. Була неділя.

В цілім селі по улицах виляг нарід мов пчолы на ульй. Десь там в середині села гуділы скликаючі на вечірню дзвоня, але нарід не робив собі нічого з того гомону.

— Хлопці, а ну те, ходім на вечірню; вже дзвоняць.

— Іди, коли-сь цікавий, — обізвав ся гурт до накликаючого парібка. — Не дурний йти та чекати під церквою сумраків. Сегодня у попа гостей, що мухви на оборі.

— А ди! гостей... Ну, то й справді нема чого йти.

— От вечером, — відкликнув ся третій, — підем глянути, як бавлять ся. Тай панна певно грати ме, а може й музики.

— А хіба нема зза чого гуляти? — вмшала ся в розмову якась зажиточна газдиня, — село велике. Сегодня вже досьвіта вибирали по хатах попівські слуги, хто яйця, хто кури, а хто сир та масло.

— Ну, тай за Бог да прости!...

— Коби хоч за те, а то просто таки дай. Не затишиш, не насипиш, просто як за панщини...

Люди, поговоривши про такі справи з годину, похитавши головами, подали ся як раз в противний бік від церкви. В другім боці села простирал ся широкий майдан, а на майдані стояла величезна коршма. Туди ішов як раз головний гостинець, тут він переривав ся руслом Дністра, тут в глибині яру був перевіз. Людей чужих їхало туди чимало. При перевозі можна було бачити все когось сьвіжого, чужого, а нині тут аж гуділо від народу. Старі і молоді, дівчата, парібки і безліч діввори, все тутка глотило ся, сьміяло ся, гуторило, а під коршмою вже гуділы гуслі і цимбали, вже бубоніла решітка.

Нарід збирав ся на музику. Парубоцтво сьпівало:

„Ой нема так на Поділю,
Як у вашім Шумячі;
Молодому парубоцтву
Від музиків не втечи...“

— Люди! цитьте, гості їдуть! — кликнув хтось, що стояв на гостинці.

Нарід справді утихомирив ся. Дорогою з горбка д селови гнали баскі коні, поводив ними справний візник. Цікавійші побігли собі на гостинець, а бричка небавом порівнала ся з дожидаючими людьми. На бричці сиділы наші добрі

знакомі. О. Мелітон казав візникови при коршмі повернути „гайта“. Нарід, побачивши двох пан-отців, бо поруч о. Мелітона сидів Тосьо, познимав капелюхи. Пан-отці кликнули „Слава Ісусу Христу“, нарід похилиючись поклоном відповів „Слава на віки“ і пропустив зручно повертаючу в село бричку.

— Гов! — кликнув о. Мелітон.

Візник стягнув важки, а коні заперли ся передними і стали на місци.

— Люди добрі, єгомость ваші дома?

— А деж-би? Дома. Приймають гостей.

— Ну, добре. А у вас по вечірні?

— Та ще ні, прошу єгомостя, — у нас пізно.

— А чого-ж у вас так коло коршми шумить, коли ще не по вечірні?

— А щож, — обізвав ся якийсь урльопник досить визиваючо, — славити Бога не гремить тай шумить!

Громада зареготала ся, а пан-отець збиті з пантелику, бо пригадали собі, що не в своїй парафії стали моралізувати, потиснули на візника. Небавом бричка зникла.

А Тосьо ще вчера по обіді не сподівав ся, що він тудажати ме. Вуйкова повага, та ще й ся обставина, що Тосьо не мав нагоди єго добре пізнати, зблизити ся до него, одно і друге відбирало єму єсмліість і відвагу вияснити прямо суть діла свого. О. Мелітон довідав ся від жінки, за чим Тосьо приїхав, але чекав на перше єго слово. В суботу рано хоч і говорило ся між ними про ріжні речі, а все-ж найбільше про політику, Тосьо не виявив ся з нічим; о. Мелітон хоч обіцяв собі взяти єго на екзамен, чи не хотів, чи зволікав. Так зійшов час до обіду. Після обіду і супочинку піддав о. Мелітон гадку піти скупати ся. Тосьо рад був сему і аж після кушелі мусів відкрити перед вуйком всі свої сердечні наміри.

Холодна вода лісового водопаду покріпила їх нерви; після цілоденної спеки оба чули себе в добрім розположеню. О. Мелітон, закуривши після кушелі люльку, став за час повороту домів добирати св до сердечних тайн хлопця.

— Ну, domine, а так з семінара не виходили ви ніколи на єввіт?

— Чому ні, на прелекції до університету щоденно.

— Е, та я не про академію і про прелекції.

— А про що, вуйку?

— Ну, так на „vagans“. Знаєш за моїх часів то ми чираз виховували ся, коли лиш кому треба було. Вигадок найшло ся доволі під рукою. Як не діло до кравця, то до шевця, і все під тою покривкою ішло ся чираз на „Grünes“, ну, бо й годі було все в семінарських мурах сидіти.

— Я не знав, що вуйко про „Grünes“ питають. Бувало й таке. Мої товариші знали різні дороги, щоби відістати ся на сьвіт.

— Різні не різні, бо все треба було через фірту.

— Не конче. Підлестивши ся „варисі“ можна було через її хату, а відтак через вікно на третє подвірє, а звідси кухонною фірткою на Сикстуєську улицю.

— Добре, а ще куди?

— Часом „Hausmeistr-ови“ куку в руку, то знов він пустив своїм вікном на город, а тут вже в однім місци були такі рухливі штахети, що лиш підсунеш в гору, переставиш ногу одну, другу і вже на сьвітї.

— І се добре? А ще як?

— Був ще і третій спосіб, але сего уживано лишень на злучай громадних експедицій.

— Для мене річ нова. Розкажи!

— Звичайно роблять так питомці четвертого року і лиш тогді, як єсть який баль руський...

— Якже робили?

— Цілком просто. Службі і сторожам давало ся добрий, нетямуций трактамент, фіртіянови на спанє зо три або з чотири леви, а старшину замикало ся в добровільний арешт.

— Якже замикалисьєте їх? На ключ?

— Ні. Третій рік все іде на руку четвертому. От сих мясниць був баль в „Народнім Домі“, то ми так ходили.

— І ти, *eminens candidatus theologiae*, — се-ж хіба не може бути!

— Було й так. Старшина на баль піти не позволить, але в своїй людяности улекшує питомцям пекучу для них справу, бо тогді навіть за „*гусака*“ не гніває ся.

— То ви „*гусака*“ творите?

— А вже-ж. Третій рік дає в дві години по вечери знак. Оба роки молодші маскують ся, перебираючись, кому як попало. Сьвітло по коритарях гасне, лиш кількох замаско-

ваних товаришів сьвітить малими лоївками. Один з товаришів стає бубнити нагло в яку тацу або в яку бляшанку, питомці випадають зпід чисел і лучать ся в один великий хорівід, щó, ходячи і танцюючи присюдив по всіх коритарах під дверми кожного „настоятеля“, сьпіває котячу серенаду. Хрія повтарає ся поти, поки „настоятелі“ не покладуть ся спати, а вийти з них ні оден не вийде, бо боїть ся якої немиліої приключки.

— А що-ж питомці з пасторальної?

— Ті по простиралах і через вікно на подвірє, а звідси на сьвіт і хочби на баль.

— А поворот?

— Легкий. Фіртиян, щó взяв на спанє, так замикає двері, щó їх і мала дитина отворить.

— І ти був на бали?

— Був, вуйку, і бавив ся добре; танцював навіть.

— А з ким найбільше? — спитав нагло о. Мелітон, пристанувши і впяливши очи в хлопця, щó так розговорив ся.

— Та з ріжними, хоч воно правда, вуйку, була там одна, щó мені найбільше припала до вподоби.

— Хто-ж такий?

— Вона ваша недалека сусідка, дочка о. Софрона З., він бачу ваш декан...

— Що? Зоня? Така русява, гнучка? Справді добре в тебе око, — гарна дівчина! А що-ж дальше?

— Та що-ж, вуйку? Не знаю, що буде дальше, а є так, що я... що я...

— Ну, що ти...

— Та може би можна там поїхати і я просив би...

— Еге, мене за старосту, бо дівчина в око впала. А розвідував ся ти близше про ню, хто вона, з якого роду, що так преш туди?

— Троха дечого знаю і лиш від товаришів з їх записок...

— З яких записок? Перший раз чую!

— Такі записки, що питомці четвертого року списують поіменно доми і семї, де панночки готові заміж.

— Отже каталоги. Добра пасторальна! От як ви вчите ся душі рахувати. За мене того ще не було. Видно поступ!

— Що-ж робити, вуйку! Через чотири роки тільки світа взриш, що за час вакацій. На май не кожному вільно їхати. На питомця з першого і другого року панни не дивлять ся, а відтак за одні вакації перед пасторальною часу таки мало розглянути ся так, щоби бути певним, куда ударити, а року ба й двох тратити шкода. Товариші отже взяли ся на той спосіб і він добрий. Після четвертого року їде по кількох в одну сторону, тож лекший вибір і приступи, бо нема конкуренції.

— Чи-сьте жидівське „*Chasuke*“ зробили з ваших залицянь? А якже прийшло до сего, що тобі як раз туди велено їхати?

— Річ товариської любови. Товариші питають самі тих, що їх найбільше люблять, куда вони вибирають ся і вже після того уступають їм тоті сторони, де вони хотять пробувати щастя.

— Гарно, дуже гарно, і добре ти, сину, зробив, що так отверто звернув ся до мене. Позволь, що й я таким буду.

— Будьте ласкаві.

— Не роби собі великої надії. Се дім гордовитий. О. Софрон — аристократ, він дочку либонь за пана видасть! Тосьо зажурив ся поневільно. Нігде правди діти, Зоня внала єму в око, він і доси образ єї хорошої, ніжної стати носив в своїм серци. Вона сподобала ся єму з лица, з очей, з танцю, з своєї дзвінкої бесіди; нею вона линула таки просто в глибину єго душі. Кілька годин того балю вистало, щоб по ній остав ся в серци Тося слід живий, незатертий, а товариші ще й своє придали.

— Тобі вона як раз під пару. Твоїм сватом і сам ректор був би, а дорога легка. Ректор — шваґер архипресвітера, а сей єї вуйко. Сьвідоцтва моральности оба тобі не відкажуть.

— Та що-ж робити, — сказав Тосьо; — дадуть, то дадуть, а ні, то вже Божа воля, але поїхати треба і коли ласка, вуйку, прошу, щоби з вами...

— Поволи, сину! Не так скоро; подумаєм. У мене в сім тижни празник, бо „собор Гавриїла“ в четвер; поїдемо просити, а там побачимо...

Тосьо втішив ся. З живою радістю вхопив він руку вуйка і поцілував єї сердечно. О. Мелітон дотримав слова.

Відправивши на другий день вечірню зараз після великої служби — казав в годину після обіду запрягати, а за другу годину вже оба з Тосем доїжджали до хати о. Софрона...

5.

Перед широкою і гарною верандою не звичайного по-півства, але справді панського дому, висів з брички найперше о. Мелітон, а за ним з бючим серцем Тосьо. Ступаючи вигідними ступенями лагідних сходів, увійшли оба на веранду, але вдарила їх якась незвичайна тишина. На другім боці дороги було гумно. На дворищі видно було повози, брички, найтичанки, отже з'їзд гостей мусів бути великий, але в дома було якось тихо.

— Певно в городі гуляють, — сказав стиха о. Мелітон до Тося і не спостеріг, як з дверей, що вели до сьвітлиці, вибіг молодий, гарний, але блідий собою мужчина. Був се син старший о. Софрона, перед трома роками також кандидат стану духовного, відтак, — покинувши семінарські мури, — правник.

Він чи зачув приїзд нових гостей, чи був в сьвітлиці, сам вийшов насупротив о. Мелітона.

— А, отець канонік, вітаєм! Але кого я бачу? Шматяр, як ся маєш?

Не забув товариш Тося з першого року теології, що Тосьо мав тогді довірочний чин під своїм числом, чин шматря або завідателя шматем своїх товаришів.

— Здоров, товаришу! От, як бачиш, гостюючи у вуйка і до вас заблудив.

— Просимо, просимо. Мої і гості в городі під липами, бо в хаті душно. Але перепрашаю, я сей час дам знати та-тунцєви.

Поки що о. Мелітон поправив перекривлений обоїчик, красною хусткою отріпував з себе порох, а Тосьо, побачивши на стіні веранди зеркало, виняв з кишені гребінець і став розчісувати своє буйне волосє.

— Вітаєм, вітаєм! — говорив до прибувших гостей о. Софрон, бо вже від сина довідав ся, хто приїхав.

Слова „вітаєм, вітаєм“ говорив о. Софрон з якоюсь дивною а неприродною повагою. Рослий і заживний, з ве-

ликою лисиною на голові, з лицем гладко вибритваним, з малими сірими очима і з острим носом, що стояв між очима високою межею, був о. Софрон типом духовника, що на свій чин дивився сам з висоти своєї амбіції і самолюбства. Все в рясі з відзнаками деканськими, все в чорнім поясі з золотою френзелею, кожним своїм рухом, кожним кроком здавав ся вказувати на себе: „Ось то ми, а хто-ж понад нас“. Попович, не знати вже з котрого покоління, своячився і з небіщиком кардиналом Левіцьким і з кількома крилошанами. Шкільний товариш покійного митрополита Литвиновича завдячував ему парохію, що на ній від кільканадцяти літ осівши, був лишень функціонером свого чину духовного і більше нічим, бо о. Софрон був власне типом сьвященика, для котрого чин був лиш средством до прожитку для него і єго сем'ї, средством наживи туземного добра, а не полем до ширшої суспільної роботи. Вихований в домі родичів, що поза безглядною покірливістю перед урядом державної управи нічого більше не бачили, вже від молодих своїх літ став кар'єровичем з одною лишень думкою: поти жити, поки туземного добра. Часті зносини з митрополитом Литвиновичем були відтак тими основами, що на них о. Софрон опер свої аристократичні погляди, що зза них гнув ся він перед всякою матадурою, чи вона була шляхотським вельможою, чи висшим державним урядником. Оженивши ся з Полькою, дочкою з'убожілого шляхтича, ввів до свого дому, як каже Григорій Григорієвич, „два фунти фуми, а два перфуми“, і сам з роду, що колись там висквав шляхотський індигенат польський, гордив ся своїм „rgzudomk-ом“, а не гірше звичайного шляхтича був сьвято пересьвідчений, що Русин може бути лишень хлопом мужиком; хто-ж сягнув вище, хто ще і з походження свого не був мужиком, той тим менше не мав обовязку признавати ся до руського народу. З тим він і не крив ся. Двох синів і дочку виховав в душі польським, в хаті єго лунало лишень слово польське, наколи руської мови уживав лише в зносинах з челядію або інколи і з деякими пан-отцями. Був гордим на свої плечі, був гордим на свій чин деканський, був гордий на своїх протекторів, а їх портрети, порозвішувані в сьвітлиці, уважав домашніми пенятами. На стінах висіли побіч портрета кардинала-митрополита Левіцького і сучасного архипресвітера кілька портретів роду жін-

чиного, а на почеснім місци — портрет єго брата, щó кілька літ тому також завдяки констеляції в часів по польським повстаню став ордеровичем і Verwaltungsrath-ом і сей портрет се була єго найбільша гордість.

Перед ним ставав він чираз з своїми обома синами і розповідаючи чуда про талант, про бюрократичні здібности стрійка, говорив до них з пієтизмом:

— Дітоньки, тудою і вам іти, бо „Regierung“ то велике слово, єго ласка широка.

Дітоньки повірили батькови. Оден виступив з семінара і пішов на права, бо тудя вела дорога в передпокої „der hohen Regierung“; таке саме зробив і другий молодший, але сей мав з часом стати адвокатом.

Дітоньки раді були тим пересвідченням батька. Коли їх товариші Русини світили дірами в рукавах та в холявах, то вони оба будучі юристи, in spe може Verwaltungsrath-имеценаси, були взірцями перших руських гоїв, говорячи теперішною термінологією. Шуміли паничі по Львові, бо було позакуда. Шумяч був парохією доброю, був кошальною золотою; о. Софрон та ще й декан свої зносини з парохіянами опирали лишень на однісенькім слові „даш“, і те слово шрубовано часом до границь неможливих.

Паничі потребували багато, дім поставлений на пансько-шляхотську стоцу потребував також, дочка доросла, бо вже й з польського пансиону зі Львова вернула, треба було і про єї будуччину подумати, а о. Софрон був добрим батьком. Синам вказав задалегідь їх дорогу до будучої ціди, лишень о дочку трівожив ся, бо Зоня, хоч і як гарна і на свій час освічена, мала одну велику хибу. Хиба тотя вязала ся до неї одним-однісеньким словом „попадянка“; тим тратила вона на вартости в очах молодіжи шляхотської, як знов для кожного звичайного руського питомця була ідеалом недосяжним, і як раз задля того панського тонкого вихованя і образования. Не диво отже, що на тій точці став о. Софрон дипломатизувати. Уже Зоня від двох років сиділа дома, вже давно введено єї в світ, вже чи оден бенкет відбудув ся під дахом о. Софрона, на них гостив він весь вибір околичної панської молодіжи, але до рушників якось не стелила ся дорога. Архипресвітер, щó рік тому перебув якийсь час у о. Софрона, порадив показати єї і у Львові в руським товари-

стві; о. Софрон рад-не-рад згодився, хоч се і як боліло его аристократичну душу, бо ніколи не звертав ся він з серцем до тої нової суспільности, що стала, користаючи з лепших для руської долі обставин, витворювати будуче забороло народно-руського відродження. О. Софрон не любив руського духовенства, не любив своїх парохіян. Немезіс зазірала під его стріху інакшими очима, і се ему було не в лад, сего він бояв ся. З околичних пан-отців заїздив на его подвірє лишень той, що муєв, приневолений тим, що муєв піддержувати зносини з деканом. Не люблено его за его гордість, за нехтованє свого обряду, церковних обовязків, за запедбанє обовязків супротив своїх парохіян, що від свого пан-отця відцурали ся. Уникаючи попівства, бо звідтам не несло до них духом любови ні розради, став нарід жити по свому, а за-недбаний морально, став давне, тихе, сумирне жите своє переводити на шлях своєвільства, став пити і гуляти, став шуміти, через що сторонські люди охрестили те село Шумячем.

О. Мелітон був дуже рідким гостем в домі о. Софрона. Дві, як раз противні натура, щиро-руська і отверта о. Мелітона з вдачею о. Софрона не годили ся. Він муєв з ним зносити ся як з деканом, але чув себе о пїле небо висшим від свого „настоятеля“, бо так і справді було. І декан чув, що ему нікуда рівнати ся з сусїдом-диваком. Сего, хоч і як був він хїмерний, любили кондеканальні товариші; Софронови-ж було до сего дуже далеко.

Всі три вони, господар дому і оба гості, були то три типи трох нерівних собі епох, трох періодів в нашім мізернім, народнім житю.

О. Софрон був сином останків культури польсько-шляхотської і безглядним поклонником австрійських порядків, — о. Мелітон був годованцем часів, що в них деякі прояви народного жити на Русинах тогдішних вже витиснули свою печатку, — а Тосьо з своїм серцем, з своїми поривами, ідеями, був дитиною наймолодшої породи, був завдатком і промінем того зарева, що вже розсьвічувало ся над галицько-руською землею.

— Слава Ісусу Христу і вам, отче намістнику, слава! — говорив о. Мелітон, витаючись з деканом і познаючючись з ним Тосьо.

— Се сестрінок моєї жінки, у мене на вакаціях. Простіть, о. декане що привожу з собою непрошеного гостя, бо рад був пізнати сі сторони.

— Прошу, дуже прошу, мило мені повитати. Певно — питомець.

— Укінчений, — сказав досить сьміло Тосьо.

— Тим краще. В наших сторонах панночок доволі, то о весіле не тяжко; прошу дуже! — і закрутившись легко на чоботі, взяв о. Софрон свого сусіда під ліве рамя і повів в салю.

— Сідайте, коли ласка, а може позволите на город, там веселійше. Ё, троха гостей, ну, й на сьвіжім воздуху.

— Овнім, овнім, — і не ждучи довго пішли наші знакомі за господарем з сьвітлиці до передпокою, а звідси в шклянні двері і на город.

Тут було справді гарно. Перед самими вікнами ладний зільник, за ним серед мурави повикручувані рівні стежки вели в гарну липову улицю, що другим кінцем своїм сягала як раз дністрового яру. Одним і другим боком поїд липи стояли лавки, при них столики і крісла. Гостий осіб з трицять проходжували ся, другі сиділи гуторячи на лавках; поміж них звивало ся двоє прислуги: льокай в ліберті і непогана покоївка, що розносили підвечірок. При однім столі сиділи чотири шляхтичі і грали в карти. Найвеселійше було в кінці алеї, бо тут в ронді обсаженім липами сиділа вся молодіж і серед сьміху та радонців забавляла ся таляром; тут була і Зоня в роли молодой господині, тут їй віддавали й почесь, як звичайно дочці господарів. Забава йшла дуже весело. Молоде товариство і не спостерегло, як о. Софрон, ознакомивши сьвіжих гостей з давнішими, ввів сюди о. Мелітона і Тося знакомити з молодіжю. Якось перша в ту сторону повернула головку сама Зоня. Побачивши чужих мужчин, що йшли з батьком, підвела ся з свого сидження, а вдививши ся в обох гостей, мимовільно спаленіла мов ягода.

Дівчина пізнала Тося. В одній хвилі злинув їй на гадку забавний вечір, той баль у Львові і той молодець з карими очима, що з ним перейшло їй кілька справді веселих годин. О. Мелітона вона знала; его приїзд не здивував єї. Але приїзд молодого чоловіка в ті далекі від Львова сторони хіба-ж не був умисним приїздом задля неї?... В дівочих серцях

вішуваня чимало, може і серце Зонине як раз здогадало ся і мимовільно затьохкало сильнійше, а на ягоди єї ударила нова філя рожевої краски. Помітили єї товаришки і паничі, щó доси в тім гурті так весело забавляли ся, тому між всіма стало тихо, а Зоня, склонивши ся о. Мелітонови, привитала ся з Тосьом.

О. Софрон, познакомивши свого кондеканального сусіда і з тим кружком своїх гостей, забрав єго з собою, лишаючи Тося, щó, нігде правди діти, для всіх в тім кружку не міг бути милим гостем. Кількох молодих шляхтичів і два урядники судовики скрутили, як то кажуть, від разу носом. Тосьо витав ся з Зонею своїм рідним словом, а Зоня, чи задля розумної консеквенції, бо преці-ж говорила з ним на балю по руськи, чи може і задля пошанованя гостя тим заєдно словом і єму відповідала. Таярок прорвав ся, хоч Тосьо заявив охоту і собі взяти участь в тій розривці, — паничі пішли троха на відсторонь закурити папіроси. З товаришок Зоні одні шопотіли з собою, а другі, повернувши ся в сторону Дністра, дивили ся на єго золотисті води, щó як раз горіли блеском похиленого ід заходови сонця. У тій чудовій ясности маяв поверх річної струї филь хибкий човен рибалки, весло в єго вправній руці поблискувало й собі мов здорова плетва срібно-лускої риби. З гори дивлячись, здавало ся просто, щó се великий птах водний шибав собою, совгаючись по золотистій дністровій ленті.

— Зоню, Зонечко! — закликала одна з товаришок — гляди, щó се за чоловік так знáтно гребе веслом по ріці.

— Се певно Стефан Набережний; єго хата он там в ярку, — відповіла Зоня, показуючи рукою в сторону, де справді, закрыта зелению, лишень чорною своєю стріхою ви-значувала ся невеличка оселя Стефана.

— А може-б й нам над Дністер — кликнув оден з паничів.

— Ай на човен, до човна, от і прогулька гарна! — сплеснули в долоні дівчата.

— І овшім, — сказала Зоня, — я зараз послужу. Ходім лишень по капелюхи та парасольки.

Ціле товариство повернуло стежкою липової улиці до хати, відтак за хвилику вертало назад тудя і, малою фірткою перейшовши за тин, стало спускати ся спадистою стежкою

в низ яру до дністрового руслу. Товариство ішло парами. Молодці подавали руки панночкам, а Зоня, щó з обовязку молодóї господині мусіла зайняти ся бiльше новим гостем, ішла поруч з Тосем і була сему рада. Викохана і випечена, одиначка у своїх родичів, бо сестер бiльше у неї не було, любила вона, коли і свої і чужі на ню лишень звертали увагу. Мати пропадала за нею, батько теж, а брати так освоїли ся з тим значінем сестри в дома, щó й вони стали їй улягати, найпаче коли і через Зоню, а радше єї протекцію до матери та батька і одному і другому чи раз не лихо а добро вкрóїло ся. Зоня знала, щó задля неї родичі гостять і спрощують в свій дiм тих всіх гостей, щó тут як рік довгий, не переймали ся; але Зоня була вже дiвчиною в повні свого розуму і чи раз вона, призадумуючись над дотеперішнім а будучим житєм, якось не мала богато надії, чи серед того гурту молодих людей, щó раз-на-раз до єї батька заїжджали, найде вона свою долю. Щастє хотіло, щó Зоня за час свого побуту в пансионі зближила ся до чесної жінки, а ся була як раз єї учителькою, та нераз в притiдну хвилину при науці чи одно поважне слово доброї науки, мов здорове зерно, кинула в серце молодóї дiвчини. Зоня уміла відрізнити внішній блиск від внутрішної вартости, і тому чогось тоті паничі не підходили під єї думку.

Бувало і мати кине своє слово несмілого невдоволення. Нераз похвалить сего або того жениха. Зоня відказувала на те одним словом: „звичайний“, — а мати ні батько не перечили ся, хоч батько радби був дiждати ся рішучої долі для своєї доньки. Зоня слухала складних слів і облесних милощів (компліментів), але й приймала їх яко доказ звичайної чемности і ще з бiльшим натиском повтаряла сама перед собою: „звичайні“.

„Як у тебе нема в серцю чистоти, а в словах жару, до дiвочого не зближай ся серця!“ — сказав оден з поетів. Зоня може дожидала хвилі стрічи з таким чоловіком: доси сего не було, винявши сей оден-однісенький раз на тiм балю руськім. Споминки по нiм вже стали затирати ся в дiвочій пам'яті, але в дiвочiм єї серци все гомоніли слова кароокого хлопця, а він може й говорив незвичайно, коли затямив ся і доси, а за нинішню другою стрічею розбурхав знов тi споминки.

— Пані! пам'ятаєте ви сей баль у Львові? — питає її Тосьо, кладучи наголос на слова „сей баль“, а Зоня, підводячи свої голубі очі, відповіла безцеремонно:

— Якже би! і першого вальця і кадрили, — а сі оба танці гуляла вона з Тосем, що тепер справді вже відчував вдяку для вуйка за его труд і за его охоту бути ему сватом.

Стежка, ведуча в низ, крутила ся, мов справдішній вуж; треба було досить часу, щоби нею дійти до першого злому, а радше до першого врубу в стіну яру того, а тут була доперва половина дороги. Лишень, що звідси вже вид на ріку і на її крайні береги ставав далеко виразнішим.

— Гарно у вас, пані! Село лежить дуже гарно, а вже-ж тота партия над рікою на причуд гарна. Я вперше в так гарній стороні, хоч думав, що над мою Бережанщину нема красшого кута.

— А Львів не сподобав ся вам?

— Львів — місто, у него своя вдача і свої принади. Я рад, що его покинув, бо вже — на волі, по сповненю своїх обов'язків.

Тут Тосьо отвертим серцем молодого чоловіка став розповідати дівчині про свою бувальщину, про часи свої студентські, про богословські студії, про товариські зносини. Чужий чоловік говорив-сповідав ся з свого недовгого ще життя, а дівчина слухала і наче платила охочим послухом за щирість. Дзвінка бесіда молодого хлопця не була їй не милою, а ему здавало ся, що так і треба, що треба відкрити і ясно перед очима дівчини поставити літа дотеперішні свого життя, щоби відтак взискати право сказати:

— Знаєш мене, тож не цурай ся і мого серця, моєї любови...

Ціле товариство вже далеко було на переді; одна чи дві пари вже-вже добігали берегів, а вони обоє йшли звільна, то пристаючи, коли Зоня зацікавлена яким важнішим епізодом Тосевого оповідання сама затримувала ся, якби хотіла ліпше чути кожде его слово, то знов прямуючи за товариством, що серед веселого сьміху і накликування вже стояло над рікою і розмовляло із Стефаном, чи не схотів би забрати всіх на човен.

В повітря зрештою стояла велика тишина. Лишень безчисленні рої комашок брєніли, поблискуючи своїми прозорими

крильцями до сонця. З тамтого боку ріки тарахкали деревляні калатала, бо в лозах пасло ся доволі худоби, а чим більше Тосьо і Зоня наближали ся до ріки, тим чутнійшим ставав шум тих дністрових филь, щó, повернувши під самі береги та на рінь, шуміли розприскуючись по мілковинах, по каміню, та корінях надбережних дерев.

Стефан, вволивши волю такого панства, метнув ся на своїм човні в гору ріки аж до своєї оселі і, розбудивши двох сплячих товаришів, казав їм плисти за собою на своїх човнах, бо понизше попівства жде велике панство і хоче на човнах по Дністрови гуляти. Отож і добрий могорич буде. Всі три човна причвалали скоро і товариство стало в них розмішувати ся. Зоня, упроставши одиноку товаришку Русинку, сіла враз з нею і з Тосем в малу чайку, що нею правив брат Стефана, Панько. Човна відбили від берега і небавом помчали самою серединою ріки в долину. Під веслами вправних гребців прискала вода брилянтовими каплями, а в них заломували ся промії сонця дуговими красками. Ціле товариство любовало ся запашним повітрем, насиченим лагідними відпарами ріки. По однім і по другім боці стояли маєстатичні і зеленію украшені стіни яру, з его верхів доходив тихий гомін людського життя, чути було глухий голос сільської репітки, бо в селі була музика. День клонив ся до того тихого і справді поетичного вечера, украшеного всіма явищами чудової літної погоди. Товариство розбрило ся по своїх човнах. Стефан пер своїм на самім переді, а Панько, знаючи, що паннунця не любила скорого плавання, приостав з заду, кермуючи лишень своєю чайкою і пустивши єї на волю води. Тосьо, звернений плечима до переду човна, не спускав ока з Зоні, щó з своєю товаришкою сиділа як раз проти него. Его молода душа поїла ся чудовою природою і тою справді романтичною поїздкою. Поверх всього тонув він взорами своїми в тих гарних зорях, щó сьвітили в очах Зоні, і якось дивно настроений, наче збирав свої думки, а чайка, виминаючи рвучі струї, виминула велике коліно дністрове і виплила на таке місце, над котрим звужений яр просто висів своїми стінами, наче-б грозив своєму пливучому сусідови, що ось-ось провалить ся і его дорогу перегородить зломами скал. Товаришка Зоні мимохить притулила ся до неї, бо в тім місци і Дністер шумів грізнійше і чайка мчала стрілою. Ліворуч

над стрімким берегом повисла біло-сива хмарка і стояла над ним наче квітка на парубочім капелюсі. Тосьо кинув в гору оком і став голосити Кобзареву поему:

„За горами гори хмарами повиті
Засіяні горем, кровю политі“...

і деклямував цілий „Кавказ“ з таким чутем, що дівчата дивились на него, не пропускаючи ні одного слова, а голубі Зонині очі стали заходити в легку хмарку, поки на них не засіяли дві каплі сліз наче два горошки самоцвіту. Вже Тосьо скінчив деклямувати, вже минула спора хвилька після его продукції, поки дісталось ему слово вдяки з малинових губ его товаришок. Тосьо радів тим наче справдішим вразком щастя. Слова Зониної подяки вливались в него животворним бальсамом, а завершили ся таким ніжним і глибоким поглядом єї очий, що его молодому чоловікови не забути ніколи. В его висках ударила сильнішим живчиком струя молодечої крови. Тосьо, якби бажав, стати відразу лицарем дівочого серця, виводив з памяти цілу серію Кобзаревих думок, а далі, зачувши гомін сільської сопілки став сьнівати наче соловей, подражнений сьпівом суперника. З его повної груди роздався звук народної пісні:

„Чи я в лузі не калина була...“

Его рівний, повний, дзвінкий голос поніс ся понад зеркалом дністрових вод, ударив об червоні скали і гомонів своєю силою, наповняючи відгомоном своїм оба надбережні луги. Зачули сей сьнів і ті, що плили на тамтих човнах, казали гребцям своїм повернути в гору, бо хотіли й собі послухати справді майстерського сьпівака.

Вже добре стало смеркати, як молоде товариство вернуло з прогулки до хати о. Софрона. Тут в сьвітлиці заставлено вже столи, а служба порала ся під надзором самої пані Ванди, жінки о. Софрона. З сьміхом і з радісною гутіркою входило молоде товариство в сьвітлицю. Пані Ванда побачила доньку свою поруч питомця і лице єї похмурило ся. Зоня завважала сю хмару на лиці матери, але не збила ся з пантелику. На просьбу Тося приступила до матери познакомити его з нею. Єї личко паленіло здоровими ягодами лег-

кого утрудження, в її свobodнім погляді видніла думка: „Пізнайте сего, що мені вже добре знаний“.

За час і після вечері Тосьо своїм незвичайним гумором, своєю веселою вдачею, своїми сьпівами в супроводі гри Зоні на фортепяні, визначив ся дуже з цілого товариства. Навіть сама пані Вацда, що шляхтянка родом не любила богословів а своє подруже з о. Софроном все уважала мезаліянсом, далеко прихильнійшим очима дивила ся на свояка о. Мелітона. Сей був рад, що его сестрінець так гарно поводив ся на тій гостині.

Відїжджаючи, в хвилі, коли як раз Тосьо устиском теплої, дрожачої руки пращав ся з Зонею, — він тим радійше запрошував о. декана і его семью до себе на празник.

6.

Минули жнива, минуло розкішне літо, люди вже й забули ся, як минув ся празник першої „Матки Божої“, і сьвята Семена та другої „Матки Божої“. Поля стояли вже пустою, бо після „бульбяних і капустяних робіт“, тай після осінних засївів став нарід порати ся по своїх обійстях. На жовтіючих левадах, на голих стернях звивала ся тільки селянська худоба, а в промінях осінного сонця поблискувало лишень срібlistими нитками павутине бабиного літа. І оселя о. Мелітона не стояла вже в тій красоті та в тій принаді, якою пишала ся так ще недавно за горячих днів Петрівки. Зелена краса саїв і лугів обмінювала ся жовтіючим листем, що золотило ся по гилах деревини, або за повівом холодного вітру летіло до долу і грубою верствою стелило ся у стін своїх щів.

Другого дня після Покрови вертав о. Мелітон як раз з пасіки, — бо там під его наглядом обліщовано ули, — і стрінув вертаючого з почти паламаря.

Паламар сповняв нераз обовязки післанця, отож і нині ходив навмисне на почту і приніс звідтам крім писем урядових і газет також лист.

О. Мелітон пізнав письмо Тося і здивував ся. Печатка почтова вказувала, що лист вислано з Бережан, а о. Мелітон був певний, що Тосьо після щасливого посватаня Зоні сидить

в Шумячі і розводить пляні неминучого подружжя. Розпечатавши чим скорше письмо, покрутив головою і посоловів.

— Знаєте, імость, — сказав о. Мелітон до жінки, що порала ся в хаті коло скрині, звиваючи здоровий кусок домашнього полотна, — щось Софрони киринять, а бідний Тосьо пише такий жалібний лист, наче-б його відсадили від панни.

З тими словами подав письмо жінці. Невеселим змістом его зажурилась і пані Ганна. Стояло в нім виразно, що Тосьо вже від тижня сидить у матери і що, коли останній раз був в домі о. Софрона, прийняли его там дуже холодно і взагалі добачив він у цілої родини далеко не таке поведене супротив него, як се було в перших тижнях після его сваганя. Зоня мала бути дуже сумною, а він виїхавши затривожений з дому судженої, не бачив другого виходу, лишень для розслідження правди поїхати ще раз з о. Мелітоном до Шумяча. Пише отже, що через два або три дні приїде він певно сюда і сподіє ся, що вуйко не відкаже ему сеї послідної ласки.

Обоїх супругів тотя вість вразила дуже немилу. Пані Ганна, складаючи письмо Тосья і віддаючи его чоловікови, пішла за ним до его канцелярії і, зітхнувши сердечно, сказала:

— От бідний хлопець, видно не має щастя.

— Е, що там щастє! Таке він може ще роздобути, але декан хитрець певно зачув інакший вітер тай моторочить.

— Хіба думаєш про якого другого жениха? — спитала пані Ганна. — Та-ж Зоня певно за...

— Дарма Зоня, коли мати хімерна а батько пелевний. Ну, але се зі мною справа. Я Тосеві кривди не дам зробити.

Так погрозивши, став о. Мелітон серед виразного гніву накладати собі люльку. Пані Ганна, видячи зворушене чоловіка, вийшла з его покою, а о. Мелітон, закуривши люльку, перейшов в їдальню і, ходячи великими кроками довкола круглого стола, став над цілою справою роздумувати. Ему стало живо в памяти ціле сватане Тосья і якась певного рода нерішучість, що з нею приймав декан Тосеві осьвідчини. Він пригадав собі, що пані Вагда тогді дуже чогось зітхала і що в цілім поведеню будучих тестів Тосья не слідно було тої звичайної радості, як се буває у других людей, коли їх дочці трапляє ся добірний жених. Обое видушили з себе дозвіл словами:

— Не маємо против вашого свояка нічого, не будемо з ним жити, лиш наша дочка.

При вечері запили навіть могорич старим вином, але не так дучало ся о. Мелітонови, як він сватав синів своїх сусідів та знайомих, коли то родичі панни за его ласку і прихильність до них не знали, де его посадити, не знали, чим его угостити. Все-ж однак о. Мелітона в сій справі потішали сі обставини. Найперше знав він, що в домі загорілих аристократів ніколи не було того тепла, що звичайно аж льеть ся з руських сердець доказами сердечної гостини, а відтак знаючи любов Зоні — в ній власне бачив запоруку доброго кінця в Тосевій справі. Він був певний, що Зоня, нахилившись серцем до Тося, і раз з ним повязана словом, приреченя свого ніколи не змінить.

О. Мелітон надіяв ся з дня на день запросин на весіле, бо перший раз, відколи старостив він молодим людям, відїхав з дому декана, не знаючи речинця. Полюбивши Тося щиро, бажав о. Мелітон показати ся на его весіллі як слід; по другій „Матїї Божїї“ їздив навіть до Львова з жінкою полагодити орудки, як раз лишень по причині сподіваного весіля. Панї Ганна кушила для себе дуже гарну сукню і дуже гарні дарунки весільні, що їх обоє мали вручити молодим в дни вінчання. О. Мелітон купив нову упряж на конї, казав бричку на-ново оббити, а для свого візника придбав новий капелюх і панський батїг.

— Нехай знає декан, — говорив о. Мелітон до жінки, як вона стала счислювати показну суму видатків, — що й о. Мелітон неабиякий піц, а его їмости шовки також до лица.

Сегодняшний лист Тося забив отже о. Мелітонови великого клина в голову. Був би в тім розцікавленю волів замість листу побачити Тося, але дарма. Треба було чекати его приїзду, а поки що нетерпеливити ся, а може й жалувати приложеня руки своєї до тої справи. О. Мелітон був навіть гордий на те, що за его порадою не одно вже супруже до купки зведене жило собі щасливо. Можлива невдача сватаня Тося була-би для него першим погромом, а сего він і бояв ся.

Поминувши непотрібні видатки, ставало ему жаль долї свого молодого „клїєнта“, а найпаче непокоїв ся також про свою сватівську славу.

.....

Тосьо не дав довго на себе ждати, бо такі другої днини привіз его сусідський пан-отець, щб, заїхавши до Бережан за орудками, стрів ся тут з Тосем і по знакомости та чемности взяв его з собою та привіз до о. Мелітона. Сердечно і з певним співчутем привитали Тося. На его лиці знати було ту журбу, що аж прозирала смутком і занепокоєнем. О. Мелітон ледво позволив Тосеві розгостити ся і вже взяв его на допити, бо лист не пояснював подробиць. Тосьо розказував все як слід, а з его оповіданя вийшло справді те, чого о. Мелітон найбільше побоював ся.

— Зразу, — говорив Тосьо, — усе було добре. Мені здавало ся, що старі глядять на мене з дня на день кращими очима. Чим день ставав я свобіднійшим в їх хаті, бо зразу кожний мій приїзд до їх дому не видавав ся мені немилим. Правда, було й таке, що о. Софрон запускав ся зі мною в довші розмови, неначе хотів прозріти на скрізь кожду мою думку, а я не скривав ся. По своїй отвертости говорив я з ним все щиро, розбирав з ним навіть наші народні справи, але бачив, що ся сторона моїх поглядів якось неконче ему була милою. Часом заявляв він навіть докази свого невдоволення, коли я, от як і з вами, вуйку, заходив ся роз'яснити ему дорогу конечну нашого народного відродження. Такі непорозуміння я вважав все дрібницями тим більше, що я заєдно серед таких розмов оминав усе, чим би его міг вразити. Опроче я був рад, коли ті розмови кінчили ся хочби і найскорше. Старого не пересвідчиш, а мене тягло шнурком до Зоні, бо я єї справді щиро люблю і я доконав ся, що й вона мене любить.

— Що-ж зайшло однак, коли нагло так вони всі перемінили ся?

— Певно не знаю. Перед Різдом Богородиці виїхав я на весіле свого товариша в сторони Бучача; забавивши тут з тиждень і відтак вернувши, побачив я в них всіх велику перемену. Лучались мені особливо від старшого брата Зоні часті докори, бо він з виразним цинізмом називав мене „хлопоманом“ та „Україною“, — не помогло, що Зоня нераз хотіла его схаменути, а обоє старі з того часу за кожний раз, як бувало приїду, чим раз явнійше почали показувати свою неохоту. І Зоня вже не тота, що була. Нема у неї вже тих доказів сердечности, хоч я бачу, що вона силкує ся на таке

поступоване. Вони мене тим всім так налякали, що я не хотячи класти всего на одну карту, не мав відваги поговорити з ними явно.

Вислухавши се, позирнув о. Мелітон до вікна і подумавши довшу хвилию, обізвав ся з позпаками великого невдоволення:

— Га, побачимо. Поїду сам. Кажу однак, що багато тобі не сподівати ся, бо у них усе можливе. Воно може й ліпше роз'єднати ся перед часом, чим після повязаня присягою перед Богом мати в крузі найближшої рідні тайних неприхильників. Коли-б прийшло розійти ся з Зонею, то ліпше тепер. Молодий, хоч і якби ти єї любив, забудеш, а долю свою найти ще й по часі можеш. Не жури ся! Час вигоїть і найприкрійші рани, а коли Бог не судив, головою муру не перебеш.

Тосьо слухав вуйка як свого родича. Він розумів, що вуйко мудро говорить, але на силу споминки розгару першого, весняного чутя глотили єму серце. Згадка, що він мавби розійти ся на все з Зонею, просто пригноблювала єго. На слова вуйка не міг він якось нічого відповісти. Він був так зворушений можливістю сеї студеної правди, що здобув ся лишень на те, що сердечно поцілував вуйка в руку, а вуйко відчувши, що може діяти ся в серцю молодого чоловіка, поцілював єго в чоло і тим наче хотів затишити силу єго зворушення.

7.

О. Мелітон мав вибрати ся до декана доперва другого дня після обіду, але що вночі люнуло зливним дощем а з вечера було невидно, тож виїхав рано. Не жалувал поспіху, бо земля від осінної зливи розховзла, а глинкавою дорогою їхало ся дуже звільна, хоч коні були дужі і скорі. В самій половині дороги до Шумяча випало ще і затримати ся поневолі. В тім місци над глибоким ярком висів місток т. зв. польський з руськими дірами і сей осунув ся одним кінцем враз з глинкаватим берегом. Щастє, що над ярком стояла коршма „Вигода“. Жид дав знати до присілка, а вїїт забравши людей і потрібне дерево, пішов зараз направляти

місток, бо трактом їздила почта і війт з наказу старости мусів пильно стерегти порядку на тій дорозі. Люди вже кінчили свою роботу — треба було однак подождати з годинку; о. Мелітон, не хотючи стояти в болоті, казав парібови повернути до сінній коршми, де застав він доброго свого знакового. Стріча ся була ему дуже на руку.

Знакомим був шляхтич з'убожілий, і звав ся Незгода. На малім кусни землі сидів він в Шумячи, а що тяжко було вижити з того, що земля давала, став у сусідських панів ба навіть у о. Софрона тотумфацьким або по нашому: людиною до всього. Звиваючи по всій стороні того кута, товк собою за веїлякими орудками і за те зискував де ласку а де нагороду. Тим ладом й жило ся ему сьак-так на божім сьвітї.

О. Мелітон подав ему руку, шляхтич ще раз склонив ся низенько, почім розпочала ся бесїда найперше про випадок з мостом а відтак про сторонські відносини.

— А о. канонїк куди? — питав цікаво п. Незгода, — та ще так рано?

— Маю діло до декана, тож іду до Шумяча.

— А до о. декана. Він певно дома. Я був там оногди. Всї здорові.

— Не було там у него коли яких гостей? — питав о. Мелітон далї.

— Так тепер не тямлю, але зо три недїлі тому, були навіть львівські.

— Може архїпресвітер?

— Ні, — брат той, що є Regierungsrath-ом, з якимєс молодим чоловіком.

О. Мелітон став зацікавлювати ся оповіданєм п. Незгоди, але сей на дальші питання зачав відповідати виминаючи наче-б не хотїв говорити при службі, бо парібки оба сидїли на брїчках і собі щурили уха. Порозумївши, що не при них довідабн ся може чогось більше, злїз о. Мелітон з брїчки і винавши з кишенї люльку, попросив п. Незгоду на товариша і перейшов з ним до жидівського алькіра. Жидівка лиш того дожидала і як почула скрип дверей, вбїгла чим скорше, постирала стїльці замазаним фартухом і попросила гостей сїдати.

— Панє Яне, — обізвав ся о. Мелітон, — а може би так по чарочці меду, на дворі холодно...

Незгода пристав з охотою. За шклянкою пішло лекше.

— Отче добродію, -- говорив по польськи п. Ян, — мені жаль вашого свояка. Гарний хлопець, я его там пізнав при нагоді, але либонь чи з сватаня буде що. Мені видить ся, що не там мука на сей хлібець.

— Якже-ж би! Прецінь дали слово і дозвіл...

— Не там стійність слова. Я, отче добродію, на слово вашої імоєті положу тисячку, — але не на їх слово. Жити мушу з ними, бо найблисші сусіди, а чоловікови різно лучить ся, але вони мені не по серцю, не на мій лад, хоч пані Ванда ніби наша... шляхтянка. Вони вже й з вами крутять — я все знаю.

О. Мелітон рад був дуже і тому принадкови в дорозі а тепер ще більше тій стрічі з Незгодою. Був певний, що довідає ся чогось більше. Ніби знехотя випив духом другу шклянку меду і наляв і собі і шляхтичеви знов по повній.

— Я все знаю, хоч ніби моя хата з краю. Імоєть Ванда високо літає, — що для неї богослов!... Вона від першої хвилі ему рада не була. Свою доньку повяже вона не з ним певно; вона вже має для неї другу партію.

— Та хто-ж би?

— О те п. Regierungsrath постарав ся. Він привозив тут его і просто яко шеф панича, бо сей новий жених служить під его рукою; видно пре на панича, коли его сам тут привозив. Панич має карієру перед собою. Старі були ему дуже раді, коби не клин з вашим...

— Хіба хотять від мого відвзати ся?

— Бачу так; лиш, ради Бога, не видайте мене. Моя донька вже-б певно не мала чого там показати ся, а видите пан-отче, вона сирота, матери не має а до хлопа в гостину не піде.

— На те вам слово, панє Яне, і спасибіг вам за ласку. Тепер знаємо на чім стоїмо, — сказав о. Мелітон більше сам до себе.

Вийшло з тої розмови, що Незгода знав більше, як може о. Мелітон і надіав ся. Знав назвати імя жениха, знав і об тім, що Зоня була дуже а дуже сему нерада, що перед дочкою Незгоди чираз звірила ся з своєї невеселої долі,

а знав і те, що пані-мати зажадала від доньки послуху під загрозою відмови материнського благословенства, і що Зоя за Тосем дуже банує.

О. Мелітон вже справді кипів від гніву. Оповідане шляхтича було явним доказом крутарства тих, що їх домови він честь віддав своєю прихильністю. Забажав одної хвили явити ся в тій хаті і перед лицем тої родини з терпким словом правди. Рад був отже звістці парубка, що місток готовий. Треба було однак Незгоді подякувати. З дальшої бесіди довідав ся, що в Шумячи сего року була недорода на бараболі, а п. Ян став тим дуже журити ся.

— Но, но, добродію, не журіть ся. І я ваш сусід — якось на те порадимо, у мене, славити Бога, урожай на бульбу добрий.

— Дякую, дуже дякую, дай вам Боже прожити за добре слово і ласку, але ради Бога, ще раз прошу не видайте мене з секрету! — говорив п. Незгода супроводжаючи пан-отця з алькіра до сінній. Тут стояли вже коні готові до дальшої дороги.

— Ну, Гриню, з Богом! Здорові були п. Яне!

— Кланяюсь до стіп ваших, — розпрощував ся п. Ян з від'їжджаючим пан-отцем, тримаючи капелюх в одній руці а в другій — люльку набиту єго тютюном.

За хвилику брічка о. Мелітона затуркотіла по справленім містку і виїхала на шлях по тім боці ярку.

8.

З порядку знов нинішній день мав бути для о. Софрона днем фєральним. Їмость перебувши вчорашного дня панську слабість, мігрєну, лютила ся від самого ранку, грипаючи на всіх, хто був лишень в хаті. О. Софронови обірвало ся за те, що вчора взяв мало за похорон війтової невістки, дяка виганьбила за привіз злого мяса з місточка, а сей подякував єгомостєви за службу. Сам о. декан посварив ся в церкві з старшими братами, бо підозривав їх, що по нинішних поминках не принесли всіх хлібів з церкви. Коло полудня ставало в хаті вже якось сумирнійше. Перебраний перед роком за льокая свинопас став накривати стіл

до обіду, як перед веранду заїхала бричка з гостем. Єго о. Софрон після нічної зливи нині певно не надіяв ся.

— Стій тут, най коні витхнуть бо я може довго не забавлю, -- кликнув о. Мелітон на парібка і, зіскочивши з брички, вбіг на сходи і отворив двері.

В хаті счинив ся рух. О. Софрон, якби перечув бурю — аж зблід і затряс ся, але треба було йти на стрічу гостеві. Ішов отже як на покаяєне. Прибравши лице фаризейським усьміхом, знімав о. Софрон на повитанє гостя з голови свою покову шапочку і простер обі руки, якби хотів брати єго в свої обійми, але о. Мелітон, що як раз синим платком від носа обтирає лице, бо чув на ним каплі присихаючого бо-лота, подав о. Софрону два пальці правої руки, кажучи:

— Слава Ісусу Христу!

— Слава на віки! — відповів декан і почув як від повитаня о. Мелітона повіяло здоровим холодом. Не тратив однак фантазії.

— От в добру пору нагодили ся гостеньки; видно до нас прихильні. Власне подають обідати.

— Я не за обідом до вас, високопреподобний! Я так лиш хвильку за орудкою.

— Е! та хіба так не можна, але як бачу ваш тут став. Петруню, а йди-но, нехай єгомостів парубок заїде перед стайню, — кликнув декан на льокая..

— Не треба! Хлопче, верни ся, погодім. Може пізнійше. Я до панєтва лиш по ділу і зараз їду, — відповів твердо о. Мелітон.

— Га, коли вже так, прошу ближше.

Оба пан-отці перейшли в сьвітлицю. О. Софрон ідучи позаду гостя, шепнув Петрові: „Зараз вазу!“

— Чим-же можу служити ласкавому отцю сусїдови? Але може цигарко, прошу дуже! — І з тими словами взяв декан з другого столичка ящик з добірними цигарами і поставив їх перед гостем.

— Спасибіг! Чи імость пані деканова в дома?

— Овшім в дома; зараз прийде.

О. Мелітон, не хочючи в першім розгарі зачинати драчки, взяв цигаро, закурив флетматично і якби хотів зволічи з часом, заки прийде пані Ванда, став оповідати приключку з попованим мостом.

— З тим мостом все біда, я через него мало смерти не пожив.

Вже забирав ся о. Софрон оповідати і свій припадок, як рівночасно з двох боків відчинили ся двері. Одними увійшов слуга, звіщаючи, що росіл вже на тарелях, а другими дверми увійшла згорда пані Ванда і подаючи руку, котрої о. Мелітон вперше не поцілував, чим вона й дуже змішалася, попросила пан-отців до обіду.

— Коли з добром то овшим, коли-ж з лихим, то даруєте, панство ласкаві, я за вашим столом не сяду — сказав о. Мелітон суворо.

— А сохрани Господи від лиха! А поки-що ви гість наш, не відказуйте!

— Так прошу панства, безперечно я ваш гість, але на підорваний сталець мені сідати ніяково!

Супруги глянули по собі. Метафори о. Мелітона були висказані так рішучо, що відразу зміркували, до чого воно клонить ся.

— Але-ж, отче добродію, коли річ про наші відносини, — буде часу доволі; тепер просимо, будьте ласкаві!

— Ні, ласкаві панство, не бути сьому, хіба скажете одно слово!

— Просимо, яке?

— Зараз служу; але нас тут за богато!

Те сказавши, підійшов о. Мелітон до дверей, що вели в їдальню, де стояв Петро, і запер їх енергічно. Вернувши на своє місце і не сідаючи випрямив ся цілим ростом своєї високої статі і, впяливши очи в лице о. Софрона, спитав вільним, поважним голосом:

— Моя жінка кланяє ся і просить відповісти, коли має приїхати на вінчанє Тося з вашою дочкою?

Тверде, рішуче і в тій формі поставлене питанє, заскочило господарів хати так, що не можучи в першій хвилі відповісти як слід, присіли на стільцях, наколи випростованим о. Мелітон не спускав з них ока.

— Вибачайте, о. сусідо, — став мяти о. Софрон слово по слові, — ми би раді, але позвольте по своїй ласці, потім поговоримо, а тепер хвиля дарів божих, оставмо се, після обіду часу буде доволі...

— Кроком звідси не рушу. Жду відповіді, бо вона покаже чи я у моїх приятелів-сусідів, чи у людей ще більше, чим чужих.

Мав о. Мелітон сказати „ворогів“, але на разі ужив лиш сего звороту.

— А хіба-ж ваш свояк не знає?

— Що-ж має знати? Знає, що посватав вашу доньку; знає, що бував вашим гостем і судженим панни Зоні, тепер-же нічого не знає, — а даруєте, панство, що я его бувший опікун і теперішній староста мушу журити ся долею так до мене близького, молодого чоловіка. Я хочу знати день шлюбу.

— Чому так конче нині? Діло не снішне. Ваш свояк ще молоденький, ні за чим спішити ся.

— Молоденький не молоденький; літа і „возраст“ має, — а бачите моя жінка також інтересована, щоби сукня не вийшла з моди. Весіле то не сир, відкладати годі!

О. Софрон почув в устах сусіда сатиричний жарт і став крутити ся на кріслі. Відваги набрала пані Ванда.

— Відкладати як відкладати а може й зовсім не бути, — і глянула хитро в очи о. Мелітонови.

— А ваше слово?

— Воно не було рішуче!

— Так! воно не було рішуче, — потягнув декан і собі за жінкою.

— Ні, воно було рішуче, бо дозволом вашим бувати в вашім домі і пізнати ближше доньку вашу повязав собі хлопчиско голову а з тим і сьвіт. Тепер коли треба єму свою долю рішати, панство цурайтесь і его і слова свого. Се для него і для мене нічим не заслужена обида.

— Вас обиджати, — скрикнули обое супруги — на сьвітї ніколи! Пап Антін рівно-ж сего не може обидою звати, коли-б ми, — кінчила пані Ванда, — хотіли їй запевнити інакшу долю. Ми бачимо, що пан Антін не для неї.

— Так, не для неї, — повторив тихцем о. Софрон.

— І чому-ж би так „не для неї?“

— Мій муж его ліпше знає.

— Справді его крайні погляди, его революціонерство і хлопманство все разом мені не сподобало ся. Молодий чоловік повинен діла свої приноровлювати до вчинків старших від него людей. Єму — далеко старших розуму вчити!...

— Ви, о. декане, думаете про его ідеї і ідеали? Він же-ж про них говорив і зі мною і я ними не згіршив ся. Молодому без ідеалів годі. Я думаю, що хто як хто а ваша добродійка і до нині повна своїх ідеалів, правда — шляхотських, ну а ему не до таких, то він липне до своїх...

— Як раз до хлопських, та ще поезіями хлопського поета і доньці нашій набив голову!..

— Пані, не розбирайте, що хлопське а що панське. Діло не в поезії. Перейдуть молоді літа і поезія мине ся. Вам уважати радше на щастє свої дитини, — вона-ж за ним.

— Що за щастє? Я не на те давала доньку до перших столичних пансионів, щоби вона долі своєї за *попом* глядала! Се не партія для неї і не кар'єра для него! — кликнула з досадою пані Вада і сим вивела з рівноваги о. Мелітона. Те згірдне слово „пип“ в устах шляхтянки, та ще самої попаді, було для него чимось так нечуваним, що ему кров до голови вдарила.

— А се-ж хто так говорить? Хіба ясновельможна дідичка! Не вже-ж ви, їмость, гордуєте *попом* тому, що й ваш чоловік пип такийже, яким і Тосьо необавки стане?! Чи-ж ви, їмость, подумали, яку ви страшну обиду заподіяли сему чоловікови, що вам в своїм гнізді і під своїм дахом дав пристановище, дав спосіб до життя! Га, пані, — вам і по літах ще не забуло ся про ті панські примхи. Гарна доля Русина — нема що казати! Взяти собі на голову панну-шляхтянку, щоби відтак нехтувала его сьвятощі, а поростаючи в пірє за его добром, показувала ему все нігті своєї шляхотської нетерпимости!..

Пані Софронова, слухаючи тих слів, то блідла то зеленіла зі злости. Хотіла зразу піднести ся з крісла і показати явному сповідникови двері, але під вагою і правдою тих слів не чула себе на силах. О. Мелітон поки що не попередав на тім.

— Доси я може оден з цілого деканату мав вас, панєтно, за людей; нині і я вас цураю ся, як ви відцурали ся вдяки за зроблену вам почесть. Лиха година завела і мене і его під ту стріху, що під нею годі добра шукати, коли провід в тій хаті під очіком а не під „напафійкою“. Вам честна людська попівсьька дитина — гірша, від вітрогона кар'єровича столичного? Коли вам такого хотіло ся, треба

було давно на дочку свою розписати ліцитацію, не обиджати тих людей, що до вас оберталися з серцем. Будьте здорові! кривди бідного хлопча най вам Бог не тямить; наші дороги вже не зійдуться... Будьте здорові!

Мов громом ражені сиділи обоє супруги на своїх стільцях, не пускаючи з уст пари. О. Мелітон, склонившись іронічно, пустився різкими кроками до дверей, коли як раз супротив него виринула заплакана і пригноблена Зоня.

— Отче добродію, погодіть ласкаво! Я чула кожде слово вашої розмови, кожде з них розпаленим залізом палило моє бідне серце... Була тут бесіда про мене але без мене, а вже-ж годі не сказати й мені дечого, бо прецінь ходить о мою долю саме так як о долю Тося!

Дівчина стояла випростована й горда. Від її ніжної статі аж лунало повагою хвилі і чутем проголошених нею слів. Серед ликання гірких сліз досади говорила вона далі:

— Мені для домашнього супкою годі йти против волі родичів, але і в тім є межа, що поза неї далі годі. Болить серце і тяжко сповняти ролю дитини-ворога, але годі й собі ним бути. В вашій присутності не прошу, но благаю родичів, бо доволі вже сліз виляла і доволі благала. Віддайте Тосеві сю памятку від него, сей перстенець, але скажіть, що коли не довелось між нами до вінчальної обручки — вже я від нікого єї не прийму. Родичі могли ломати своє слово, але моє при нім остане на віки!...

— Зоню, що се ти говориш?! — скрикнула мати дивовижним голосом, коли батько не знав, до кого бігти, чи до жінки чи до дочки і котру з них тихомирити.

— Нічого, мамо, кажу й я своє крайне слово. Напишіть до пана Володислава, най не трудить ся до Шумяча більше. Я вже нічєю не буду!

Те сказавши захлипала, тяжко заривавши і хибким кроком подала ся в двері, звідки прийшла.

— Отче, верніть мені серце дитини! — крикнула знов не своїм голосом пані Ванда.

— Пані, верніть честь своєму чоловікови, а спокій мому Тосеві!

З тими словами склонив ся о. Мелітон з комічною повагою майже до самої землі і як не був в хаті. В одній мі-

нуті зник враз з бречкою і віньми зперед веранди гордовитого дому.

— А, попе проклятий! — кричала на весь рот пані Ванда — насіне хлопське! Щоб ти ніколи тих порогів не був переступив за життя мого.

— Петре! — кликнула вона на вбігаючого до світилиці наляканого слугу. — Відчиняй вікна, давай кадила, тут догтьом чути... а! а! а! — і повалила ся в умлівах на застелений диваном поміст.

Е П І Л Ь О Ї.

Минуло два роки. Над селом Т... стояла чарівна погода чудової весни. Знов дім о. Мелітона потопав білими стінами своїми в морю зелені, закрашеної білим цвѣтом дерев. На приходстві була тьма гостей, бо о. Мелітон спросив всіх сусідів на день радості. В городці перед рундуком маяли гарні легонькі сукні жінок і панночок, бо всі вийшовши з церкви, де кінчила ся служба божа, стали віддихати свіжим повітрям. На майдані при церкві стояв гук народу, бо хто не дістав ся до неї, слухав тут гомону відправи. А вона як раз скінчила ся. На дзвінниці ударено в великий дзвін, нарід став виходити з церкви і ставав в довгу витягнену улицу. За струєю народу вийшла процесія з хором, а відтак духовенство в світлих ризах. Попереду йшли парами молодші пан-отці, за ними старші а в останній парі йшов о. Мелітон з ново-поставленим деканом. За духовенством йшов ще один пан-отець, але він був одним з наймолодших. Се був Тосьо. Прибраний в той найкрасший фелон, що в нім о. Мелітон правив звичайно воскресну утреню, серед урочистого співу хору дяків і духовенства обійшов три рази довкола церкву, окропляючи весь нарід свяченою. За Тосем слід-в-слід йшла з сьозами радості в очах пані Марія, Тосева мати, а поруч неї з правого боку пані Ганна, а ліворуч Тосева жінка. Не була нею Зоня. О. Мелітон розставши ся так з родиною о. Софрона і вернувши до дому, оповів Тосеві, лиш те, що було найконечнішим. Тосьо після того вже до Шумяча не їздив. Але о. Мелітон не пустив хлопця від себе. Сюди привіз він і его матір, а розважаючи своїми радами, своїм гумором Тосю, поти возив его поміж люди, аж винайшов для него на жінку безпритульну спроту по сьвященику. Тосьо послухав врешті вуйка, пішов з нею

під вінець а висвячений — нині, і то в церкві свого вуйка о. Мелітона, служив першу службу божу. Кондеканальне духовенство приймало в свою звязь молодого грудовника в винограді Христовім. О. Мелітон не щадив нічого, щоби лишень звеличати день его духового празника.

На поклик і запросини „татуня“ ставив ся весь деканат — не було лишень о. Софрона, бо заходами о. Мелітона і сторонського духовенства на его місце поставлено деканом иньшого. Не поміг архіпресвітер. Духовенство стало клином і навело такі докази, що его преподобіє пішло в відставку і доживало свого віку, лишене поваги й почеси своїх собратів... Над его хату стали стягати ся ще грізніші хмари. Збентежені парохіяни й собі стали шукати правди у висших властей. Синки тратили марно гріш, а з їх столичної науки не було ніяких слідів. А Зоня? Вона з цілої сем'ї найбіднійша — раз на все замкнула своє серце і для своїх родичів і для братів; вона одна з цілої родини стала прихильнішою до батькових, понеханих і в темноті блукаючих, парохіян. У своїм секретарику мала вона ще одну памятку від Тося. Була нею та сама книжка, що єї Тосьо дістав від товаришів по матурі — „Кобзар“ Тараса Шевченка. Мов на перекір шляхотсько-панській вдачі матери і аристократизмови батька в серцю дівчини ширшав сьвіт щирої любови до тої землі і того народу, що его ненавиділа мати а батько відпав від него, мов гнила гилька від здорового й ядерного пня.

Найщасливішою в дни Тосевої „преміції“ була певно пані Марія. Єї молитви сповнили ся випроханням у Бога щастем. Хвиля, в котрій син, сьвященик, стискав їй голову, була для неї завершенем радості сповненого обовязку, була запукою спокою на літа немічної старости.

В Станіславові, в грудни 1896.

*ВПр. о. Стефанови Маренїнови,
парохови в Грушові,
батькови моєї найдорожшої
жінки
присвячую сю повістку в доказ
глибокої почеси й щирої любови.*

В. І. Масляк.

Видання Василя Лукича

і публікації ним впорядковані та під его доглядом друковані:

I. Літературні збірники.

1. Ватра. — В Стрию 1887 р., 215 стор. 8^о Ціна 1 згр.
2. Квітка. — У Львові 1890 р., 128 стор. 8^о Ціна 30 кр.
3. Рідний зільник. — У Львові 1891 р., 136 стор. 8^о Ціна 30 кр.
4. Левада. — У Львові 1892 р., 103 стор. 8^о Ціна 25 кр.
5. Рідна стріха. — У Львові 1894 р., 120 стор. 8^о Ціна 25 кр.

II. Зборові твори.

6. Твори Василя Чайченка. Том I. [Оповідання]. — У Львові 1892 р., 207 стор. мал. 8^о. Ціна 80 кр.
7. Твори Василя Чайченка. Том II. [Соняшний промінь]. — У Львові 1892 р., 174 стор. мал. 8^о. Ціна 60 кр.
8. Твори Василя Чайченка. Том III. [На розпутьті]. — У Львові 1892 р., 210 стор. мал. 8^о. Ціна 80 кр.
9. Твори Степана Руданського. Том I. [Пісні, приказки, прислів'я, байки, бібліографічний показник і заголовки сьвітомовок]. — У Львові 1895 р., 192 стор. 16^о. Ціна 40 кр.
10. Твори Степана Руданського. Том II. [Поетичні твори з рр 1851—1856]. — У Львові 1896 р., 278 стор. 16^о. Ціна 50 кр.
11. Твори Степана Руданського. Том III. [Поетичні твори з 1857 до вересня 1859]. Друкують ся.
12. Твори Степана Руданського. Том IV. [Поетичні твори з рр 1859 до кінця]. Друкують ся.
13. Твори Карпенка-Карого. [Мартин Боруля. Сто тисяч. Гезталаша. Що було, те мохом поросло. Чабан. Сербин]. — У Львові 1897 р., 316 стор. 8^о. Ціна 1 згр. 20 кр.

III. Повісти, романи, хроніки і оповідання.

14. Навіжена, повість Нечуя-Левицького. — У Львові 1891 р., 84 стор. мал. 8^о. Ціна 20 кр.
15. Поміж ворогами, повість Нечуя-Левицького. — У Львові 1893 р., 180 стор. мал. 8^о. Ціна 40 кр.
16. Не той став, повість Нечуя-Левицького. — У Львові 1896 р., 129 стор. мал. 8^о. Ціна 30 кр.
17. За громаду, хроніка К. Т. Подсленка. — У Львові 1892 р., 94 стор. мал. 8^о. Ціна 20 кр.
18. Художник, повість Т. Шевченка, переклад Ол. Кописького. — У Львові 1894 р., 101 стор. мал. 8^о.
19. Між народ, повість М. Школиченка. — У Львові 1894 р., 92 стор. мал. 8^о. Ціна 20 кр.
20. Хо, казка Михайла Коцюбинського. — У Львові 1894 р., 34 стор. мал. 8^о. Ціна 10 кр.

S. Karłowski
Krańców
13. 1. 68 v
-602

21. „Не контор“, образок з життя Молдаван, Михайла Коцюбинського. — У Львові, 1896 р. 24 стор. 8°. Ціна 20 кр.
22. Для загального добра, оповіданє Михайла Коцюбинського. — У Львові 1896 р. 70 стор. мал. 8°. Ціна 20 кр.
23. Облога Буши, повість Мих. Старицького. — У Львові 1895 р., 88 стор. мал. 8°. Ціна 20 кр.
24. Грішники, роман-хроніка Олек. Коцюбинського — У Львові 1895 р., 192 стор. мал. 8°. Ціна 50 кр.
25. Пани й люди, повість Володимира Левченка. — У Львові 1893 р., 168 стор. мал. 8°. Ціна 80 кр.
26. Per pedes Apostolorum, образки з життя духовенства на Україні. — У Львові 1896 р., 106 стор. мал. 8°. Ціна 30 кр.
27. Кістяки Гольбайна — Аристократи, образки В. І. Масляка (Залуквича). — У Львові, 1896 р. 72 стор. 8°. Ціна 20 кр.

IV. Твори драматичні.

28. Лімерівна, в 5 діях Панаса Мирного. — У Львові 1892 р., 67 стор. мал. 8°. Ціна 20 кр.
29. Титарівна, в 5 діях Марка Кропивницького. — У Львові 1892 р., 63 стор. мал. 8°. Ціна 20 кр.
30. В темряві, в 5 діях Мих. Старицького. — У Львові 1893 р., 91 стор. мал. 8°. Ціна 20 кр.
31. Марія Стюарт, трагедія в 5 діях Фридриха Шіллера. Переклад Б. Грінченка [В. Чайченка]. — У Львові 1896 р. 229 стор. 16°. Ціна 50 кр.

V. Підручники і твори літературно-наукові.

32. Руский правотар домовий. Т. м I. [Закон цивільний]. — У Львові 1885 р., XVI і 432 стор. вел. 8°. Ціна 2 злр. 50 кр.
33. Угорська Русь, сі розвій і теперішній стан. — У Львові 1887 р., 30 стор. вел. 8°. Ціна 15 кр (Видає розпродає).
34. Юрий Косоовал, проба критичного розбору автобіогр. его повістей і житєписи — нап. Олек. Колесса — У Львові 1893 р., 99 стор. мал. 8°. Ціна 30 кр.
35. Лірники, студія Кирила Студинського. — У Львові 1894 р., 56 стор. мал. 8°. Ціна 20 кр.
36. Останні романи Г. Сінкевича. Два відчити М. Грушівського. — У Львові 1895 р. 50 стор. 16°.

VI. Календарі.

- 37—42. Ілюстровані календарі товариства „Просвіта“ на рр. 1881—1886. — У Львові 1880, 1881, 1882, 1883, 1884 і 1885 р. 8°. [Видає розпродає].

Твори 1—32 і 34—36 можна набути в Книгарні Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові, ул. академічна ч. 8.